วิธีสร้างบุญ
วาสนาบารมี

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ISBN 978-616-7574-17-2

พิมพ์ เมษายน ๒๕๕๗

ในโอกาสงานวัดลอยฟ้า (๒) ญาณสังวร ๑๐๑ จิตตนคร The Hidden Capital วันที่ ๓-๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อเทิดพระเกียรติและเผยแผ่งานพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

บรรณาธิการที่ปรึกษา : สมเด็จพระวันรัต, พระเทพปริยัติวิมล, พระศากยวงศ์วิสุทธิ์, รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม

บรรณาธิการดำเนินการ : หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

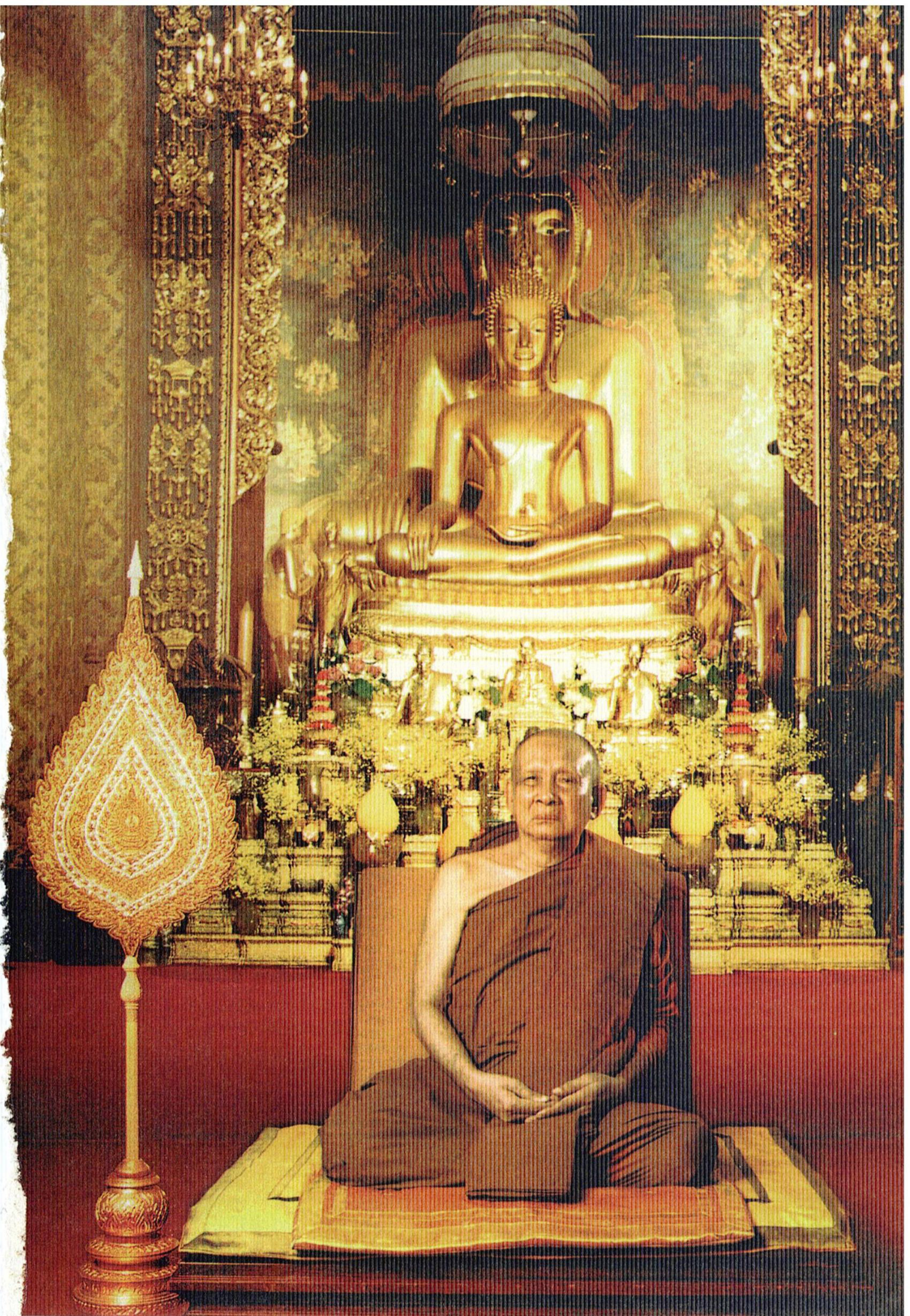
ดำเนินการผลิต : มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ
สวนวชิรเบญจทัศ ถนนนิคมรถไฟสาย ๒ แขวงจตุจักร
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๓๖ ๒๘๐๐ โทรสาร ๐ ๒๙๓๖ ๒๙๐๐
อีเมล info@bia.or.th เว็บไซต์ www.bia.or.th

พิมพ์ที่ : บริษัท เอมี่ เอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด

สมทบทุนการผลิต ๒๕ บาท :

ISBN 978-616757417-2

9 786167 574172

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ และองค์กรภาคีทางธรรมกว่า ๑๐๐ องค์กร ได้ร่วมกันจัดงานวัดลอยฟ้า ญาณสังวร ๑๐๑ ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อเทิดพระเกียรติและเผยแผ่งานพระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ระหว่างวันที่ ๓-๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ ณ รอยัลพารากอนฮอลล์ และในงานนี้ได้จัดพิมพ์พระนิพนธ์ในเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรฯ เผยแผ่หลายเรื่อง คือ

๑. จิตตนคร

๒. สัมมาทิฏฐิ

๓. การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่

๔. ญาณสังวร ๑๐๑ สารธรรม

๕. วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี

สำหรับพระนิพนธ์เรื่อง "วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี" นี้ ได้ประมวลจากพระนิพนธ์หลายเรื่อง เพื่อให้ผู้อ่านได้รู้ ได้เข้าใจในเรื่องบุญวาสนา ที่มักพูดกันหรือเข้าใจกันในทางต่างๆ ผิดแผกแตกต่างไปจากคำสอนหรือความหมายที่ถูกต้องทางพระพุทธศาสนา

การรวบรวมพระนิพนธ์คำสอนเรื่อง "วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี" ที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรฯ ทรงอธิบายไว้ในที่ต่างๆ มารวมไว้เป็นเรื่องเดียวกันเรียกว่า "วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี" นี้ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ประสงค์จะรู้หรือเข้าใจเรื่อง

ดังกล่าวนี้ให้ถูกต้อง อันจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องสืบไป

ในนามคณะสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหาร ขออนุโมทนาในกุศลจิตของคณะผู้จัดงานวัดลอยฟ้า ญาณสังวร ๑๐๑ ครั้งนี้ ซึ่งงานครั้งนี้คงอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป สมตามวัตถุประสงค์ ขออำนวยพรให้งานวัดลอยฟ้า ญาณสังวร ๑๐๑ ครั้งนี้ ดำเนินลุล่วงไปด้วยดี และขออำนวยพร ขอคุณพระศรีรัตนตรัย พร้อมด้วยพระกุศลบารมีในเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และบุญกุศลเจตนาของท่านทั้งหลายในการจัดงานครั้งนี้ อำนวยให้ทุกท่าน ทุกฝ่าย จงประสบสันติสุขและสันติภาพโดยธรรม ทั่วกัน.

สมเด็จพระวันรัต

ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

คำนำ

ในบรรดางานธรรมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกที่ แพร่หลายกว้างขวางนั้น มีเล่มหนึ่งซึ่งมีการตีพิมพ์เผยแผ่อย่างต่อเนื่องและกว้างขวางมากนับแสนนับล้านเล่ม ในชื่อ "วิธีสร้างบุญบารมี" แต่เป็นที่น่าเสียดายด้วยทราบว่ามีการต่อเติมเสริมแต่งในหลายที่จนเกิดความเคลื่อนคลาด มิใช่งานอันบริสุทธิ์ของพระองค์

ในวาระที่หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ร่วมกับธรรมภาคีกว่า ๑๐๐ องค์กรร่วมกันจัดกิจกรรมปฏิบัติบูชา "ญาณสังวร" ถวายในวาระทรงเจริญพระชันษาครบ ๑๐๐ ปี เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ตลอดปี ๒๕๕๖ อาทิงานเพ็ญภาวนา หรือ Full Moon Meditation Night ทุกคืนเพ็ญตลอดปี ณ สวนปทุมวนานุรักษ์ และกำลังเตรียมการจัดกิจกรรมครั้งสำคัญ "งานวัดลอยฟ้า ๒ ญาณสังวร ๑๐๑ จิตตนคร The Hidden Capital" ต่อเนื่องจากงานวัดลอยฟ้า ๑ พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ขึ้นในลักษณะมหกรรมและนิทรรศการทางธรรมครั้งสำคัญเพื่อการเรียนรู้ เข้าใจ และ น้อมนำไปใช้จัดการบริหารจิตพัฒนาชีวิตให้เป็นผู้มีความสุข สงบเย็น เป็นประโยชน์ให้ยิ่งๆ ขึ้น โดยมีเป้าหมายสำคัญที่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะยุวชนคนรุ่นใหม่ ตลอดจนสื่อสารมวลชนเพื่อการขยายผลสู่สาธารณะในวงกว้างทั่วประเทศซึ่งคาดว่าจะมีผู้เข้าร่วมงานไม่ต่ำกว่า ๒๐๐,๐๐๐ คน ตลอดจนเกิดการสื่อสารสู่สังคมอย่างกว้างขวาง ในระหว่างวันที่ ๓ - ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๗ ณ รอยัลพารากอนฮอลล์ ชั้น ๕ ศูนย์การค้าสยามพารากอน กรุงเทพมหานคร โดยมี

วัตถุประสงค์

(๑) เพื่อน้อมรำลึกสักการะถวายเทอดพระเกียรติคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(๒) เพื่อส่งเสริมการนำเสนอและเผยแผ่ผลงานธรรมชิ้นสำคัญของพระองค์ให้บุคคลทั่วไปได้ศึกษาและนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต พร้อมกับฝึกตนให้เป็นคนดี มีความสุข ตามแนวทางพุทธธรรม
(๓) เพื่อยกระดับและพัฒนาการเผยแผ่แลกเปลี่ยนเรียนรู้และปฏิบัติธรรมในรูปแบบที่ร่วมสมัยเข้ากับคนรุ่นใหม่เพื่อเป็นประโยชน์ในทุกๆ มิติของชีวิตและสังคมพร้อมกับขยายองค์ความรู้ทางธรรมออกไปในวงกว้าง
(๔) เพื่อการประสานภาคีเครือข่ายองค์กรภาคีทางพระพุทธศาสนาใน การร่วมขับเคลื่อนงานธรรมอย่างกว้างขวาง

ซึ่งจัดแบ่งงานออกเป็น ๕ อาณาบริเวณ ประกอบด้วย ไตรภูมิโลก จิตต-นิทรรศน์ กองทัพมรรค โรงแสดงธรรม และ ห้องบริหารจิต โดยอัญเชิญเค้าโครงเรื่องราวพระนิพนธ์ จิตตนคร นครหลวงของโลก มาแสดงไว้พร้อมกับกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และบริหารจิตอย่างหลากหลายรูปแบบ ทั้งการบรรยายเสวนา อภิปราย สวดมนต์ จิตตภาวนา ตลอดจนการแสดงต่างๆ รวมทั้งดนตรีละครและอื่นๆ อีกมากมาย

จึงได้กราบต่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต และขอให้รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม แห่งมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทำการสอบทานปรับปรุงให้ตรงต่อธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้พร้อมด้วยบรรณานุกรมที่มา โดยได้กำหนดชื่อใหม่เพื่อมิให้สับสนว่า “วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี” พร้อมกับจัดแบ่งเป็น ๑๓ ตอนตามลำดับ ประกอบด้วย บุญ, ทาน, บุญอันสำเร็จด้วยทาน, ศีล, ภาวนา, ผลของบุญ, บุญกุศล, วาสนา, สรณคมน์, ตน

เป็นที่พึ่งของตน, นิสสัย อุปนิสสัย ส่อวาสนา, วาสนา บารมี และ พื้นฐานของจิตใจมาจากการส้องเสพ อันถือเป็นหลักการสำคัญของชาวพุทธในการบำเพ็ญบุญที่ถูกถ้วนตรงต่อพระธรรมที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และมีมหากรุณาคุณสอนสั่งไว้

หวังว่า "วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี" ที่จัดพิมพ์ในโอกาสอันสำคัญยิ่งนี้จะช่วยในการเสริมส่งการทำบุญอย่างถูกต้องครบถ้วนในหมู่พุทธศาสนิกชนจนเกิดเป็น "กุศล-ผลบุญ" ที่อยู่ตัว (วาสนา) ทั้งทางกายและทางใจตลอดไป.

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ
และธรรมภาคีกว่า ๑๐๐ องค์กร
เมษายน ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

วิธีสร้างบุญวาสนาบารมี

บุญ : ส่วนเหตุ

คำว่า **บุญ** แปลตามศัพท์ว่า ชำระ ฟอก ล้าง ท่านแสดงว่าแบ่งเป็น ๒ ก่อน คือบุญที่เป็นส่วนเหตุ ได้แก่ ความดีต่างๆ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระฟอกล้างความชั่ว ๑ บุญที่เป็นส่วนผล คือความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แปลความว่า **"ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย เพราะคำว่าบุญนี้เป็นเรื่องของความสุข"** ดังนี้ ๑ บุญที่เป็นส่วนเหตุคือความดีทั้งนั้น จากการกระทำ ถ้าอยู่เฉยๆ ไม่ทำก็ไม่เกิดเป็นบุญขึ้น การกระทำบุญเรียกว่า **บุญกิริยา** จำต้องมีวัตถุ คือสิ่งเป็นที่ตั้ง หรือเรื่องของการกระทำซึ่งเรียกว่า **บุญกิริยาวัตถุ** แปลว่า สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำบุญ หรือเรื่องแห่งการกระทำบุญ ทางพระพุทธศาสนาท่านแสดงไว้โดยย่อ ๓ อย่างคือ

๑. **ทานมัย** บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

๒. **สีลมัย** บุญสำเร็จด้ว ยการรักษาศีล

๓. **ภาวนามัย** บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

บุญคือความดีทั้ง ๓ ข้อนี้ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว ตลอดถึงรากเหง้าของความชั่ว รากเหง้าของความชั่วนั้นเรียกว่า อกุศลมูล (รากเหง้าของอกุศล) มี ๓ อย่าง คือ โลภะ อยากได้ ๑, โทสะ คิดประทุษร้ายเขา ๑, โมหะ หลงไม่รู้จริง ๑ ชำระล้างได้อย่างไร จักแสดงต่อไปโดยย่อ

ทาน : ทานมัย

ทาน แปลว่า เจตนาเป็นเหตุให้ก็ได้ การให้ก็ได้ สิ่งของที่ให้ก็ได้ การให้ทานนั้น ทางพระพุทธศาสนาประสงค์ให้รู้จักเลือกให้ คือเลือกบุคคลผู้รับ ว่าเป็นผู้สมควร เลือกวัตถุสิ่งของให้เหมาะสม และตั้งเจตนาให้ดีว่าเพื่อบูชา หรือเพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ และให้รู้จักประมาณให้เกิดความสุขทั้งแก่ผู้ให้ ทั้งผู้รับ มิใช่ว่าเมื่อให้ไปแล้ว ผู้ให้เองกลับขาดแคลนเป็นทุกข์ หรือให้สิ่งที่มีโทษไปผู้รับไปใช้เป็นทุกข์ เดี๋ยวนี้เมื่อพูดกันว่าให้ทานมักเข้าใจกันว่า คือ ให้แก่คนขอทานต่างๆ เมื่อให้แก่พระหรือแก่ทางศาสนาหรือแก่วัดเรียกว่าทำบุญ ความจริงก็เป็นการให้ทานทั้งนั้น การให้ทานมีความหมายอย่างกว้างๆ ว่าการสละบริจาคสิ่งอะไรแก่ใครๆ หรือแก่องค์การอะไรๆ ด้วยการให้เปล่า มิใช่เป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนหรือให้เช่า และมีความหมายตลอดถึงการให้กำลังกาย กำลังวาจา กำลังใจ กำลังความคิดความรู้ ช่วยในทางต่างๆ สรุปลงแล้วก็มี ๒ อย่าง คือ **อามิสทาน** ให้พัสดุสิ่งของอันเป็นกำลังทรัพย์และกำลังภายนอกต่างๆ ๑ **ธรรมทาน** ให้ธรรมอย่างบอกศิลปวิทยาให้ บอกทางของความดีความชั่วต่างๆ ให้

ตามความหมายนี้ทานจึงมีครอบคลุมอยู่โดยทั่วๆ ไป มารดาบิดาได้ให้ชีวิตเลือดเนื้อและการอุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดามาโดยลำดับ ครูอาจารย์ได้ให้ศิลปวิทยาแก่ศิษย์ พระมหากษัตริย์พร้อมทั้งรัฐบาลได้ให้การปกครองบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาราษฎร พระพุทธเจ้าได้ให้พระธรรมแก่โลก และในทางตอบสนอง บุตรธิดาก็ให้แก่มารดาบิดาด้วยการปฏิบัติ ตอบแทนพระคุณท่านต่างๆ ศิษย์ให้แก่ครูอาจารย์ด้วยการตั้งใจเรียนดี ประพฤติดีและตอบแทนอย่างอื่นๆ ตามโอกาส ประชาราษฎรก็ให้ภาษีอากรถวายเป็นราชพลีและประพฤติตนให้ชอบด้วยหน้าที่ของพลเมืองดี มีความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีในพระมหากษัตริย์และประเทศชาติ พุทธศาสนิกชนก็บริจาคอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและปฏิบัติพระพุทธศาสนาตามสามารถ เมื่อทุกฝ่าย

ต่างให้แก่กันและกันในทางที่ชอบจึงเกิดความสุขความเจริญ

การให้ทานนี้ขัดกับโลภะ ความอยากได้ และมัจฉริยะ ความตระหนี่เหนียวแน่น เพราะความโลภเป็นเหตุให้รวบรวมเข้ามา ความตระหนี่เป็นเหตุให้หวงแหนไว้ ถ้าทุกๆ ฝ่ายต่างรวบรวมเข้ามาและหวงแหนไว้แต่อย่างเดียว ก็จะเกิดความขาดแคลนอย่างยิ่งแก่ผู้ที่ไม่สามารถซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก แต่การขาดแคลนนั้นจักหายไปในเมื่อทุกๆ ฝ่าย ต่างให้ทานแก่กันและกันตามฐานะ และการให้ทานนั้นก็แสดงว่าเป็นการชนะใจ คือชนะความโลภ ความตระหนี่ ให้ทานออกไปคราวหนึ่งก็ชำระล้างความโลภ ความตระหนี่ในสิ่งที่ให้นั้นได้คราวหนึ่ง

บุญอันสำเร็จด้วยทาน : ทานมัยบุญญกิริยา

การกระทำบุญอันสำเร็จด้วยทาน คือการให้ ได้ชื่อว่าเป็นบุญที่หมายถึง

หนึ่ง **บุญโดยเหตุ** ได้แก่เป็นเครื่องชำระฟอกล้างจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากโลภะ ความโลภอยากได้ และมัจฉริยะ ความตระหนี่

สอง **บุญโดยผล** เป็นชื่อของความสุข ดังที่มีพุทธภาษิตตรัสเอาไว้ว่า “*นา ภิกขเว ปุญฺญํ ภายิตฺถ* -ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย *สุขสฺเสตํ อธิวจนํ* -คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข” ดังนี้

ก. ทรงสอนให้รู้จักเลือกให้

และบุญที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทำอันสำเร็จจากทานคือการให้นี้ พระพุทธเจ้าก็ยังสอนให้รู้จักเลือกให้ ทรงสรรเสริญทานคือการให้ที่รู้จักเลือกให้ และที่เรียกว่าเลือกให้นั้น ก็หมายความว่า

เลือกวัตถุที่ควรให้ คือให้เป็นวัตถุที่ควรให้ อันจะเป็นวัตถุที่ให้สำเร็จ

ประโยชน์แก่ผู้รับ เช่นให้ยาแก่คนไข้ ให้เสื้อผ้าแก่คนที่ต้องการเสื้อผ้า ดั่งนี้เป็นต้น และ ให้รู้จักเลือกบุคคลที่ควรให้ คือ บุคคลที่ควรให้ซึ่งเป็นผู้รับนั้นต้องเป็นบุคคลที่สมควรที่จะให้ ดังเช่นให้แก่ผู้ที่ขาดแคลน ที่ต้องการ เมื่อให้ไปแล้วก็ทำให้ผู้รับได้รับความสุข สิ้นความขาดแคลน แต่ว่าถ้าเป็นบุคคลไม่ควรให้ เช่น บุคคลที่ประพฤติชั่ว ต้องการทรัพย์ไปเพื่อประพฤติชั่ว บุคคลที่จะใช้ทรัพย์ไปในทางที่ไม่ชอบ เมื่อให้ไปแล้วก็จะใช้ทรัพย์ไปในทางที่ไม่ชอบ เช่นว่าคนที่ติดยาเสพติดให้โทษ มาขอทรัพย์ไปเพื่อซื้อยาเสพติดให้โทษ ดั่งนี้ก็เรียกว่าเป็นการที่ไม่ควรจะให้ แต่ว่าจะให้ไปเพื่อที่จะได้หาหยูกยามารักษา เพื่อหยุดยาเสพติดให้โทษดั่งนี้ จึงจะเป็นการสมควร ถ้าให้ไปเพื่อซื้อยาเสพติดให้โทษแล้วก็ไม่สมควร เพราะฉะนั้นต้องเลือกบุคคลผู้รับที่เป็นผู้สมควร

และก็ **ให้ตามสมควร** คือการให้เป็นการให้ที่สมควรตามความสมควร ตามความเหมาะสม และตนเองก็ไม่เดือดร้อน คือ ไม่ใช่ให้เกินกำลัง ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนวิธีที่ใช้โภคทรัพย์ ๕ ประการที่กล่าวมาแล้ว ก็ตั้งต้นแต่ข้อ ๑ คือต้องเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้มีความสุข แล้วจึงถึงข้อต่อๆ ไป แต่ว่าเมื่อให้ไปแล้ว ตนเองต้องอดอยาก เป็นทุกข์ดั่งนี้ ก็เป็นการที่ไม่เอื้อเฟื้อแก่ตัวเอง ไม่เมตตาแก่ตัวเอง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ยกเอาข้อ ๑ คือเลี้ยงตัวเองและครอบครัวให้เกิดความสุขขึ้นก่อน คือจ่ายไปเพื่อช่วยตัวเองก่อน แล้วจึงจ่ายไปเพื่อช่วยผู้อื่น เพื่อกิจการอื่นๆ ดังที่กล่าวไว้ในข้อต่อๆ ไป คือให้แล้วตัวเองก็ไม่เดือดร้อน

ข. ทรงสอนให้ตั้งเจตนาให้ถูกต้อง

และนอกจากนี้ยังได้ตรัสสอนให้**เลือกเจตนาที่ให้** คือว่าให้ตั้งเจตนาให้ดี ให้ถูกต้อง คือตั้งเจตนาให้เป็นบุญ ว่าเพื่อชำระโลภะมัจฉริยะ ไม่ใช่เพื่อเพิ่มเติมโลภะมัจฉริยะ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชาแก่ผู้ที่ควรสงเคราะห์ ผู้ที่ควรอนุเคราะห์ ผู้ที่ควรบูชาเรียกว่ามีเจตนาดีก่อนแต่ให้ กำลังให้ก็มีเจตนาดี คือมีเจตนาเพื่อที่จะชำระ

โลภะมัจฉริยะ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา ให้ไปแล้วก็ให้มีเจตนาดี คือมีเจตนาชำระโลภะมัจฉริยะ มีเจตนาสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชา แปลว่ามีเจตนาอันบริสุทธิ์ **ทั้งในเวลาก่อนแต่ให้ ทั้งในขณะที่ให้ และทั้งในเวลาที่ให้แล้ว**

ค. พึงปฏิบัติในทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุ

และเมื่อเป็นทานที่เลือกให้ดังที่กล่าวมานี้ จึงตรัสเรียกว่าเป็น **กุศลทาน** ทานที่เป็นกุศล คือเป็นทานที่ให้ด้วยความฉลาด และเรียกว่า **สัปปุริสทาน** คือทานที่เป็นของสัตบุรุษ คือคนดี คนฉลาด เพราะฉะนั้น ทานที่เป็นบุญญกริยาวัตถุนี้ จึงเป็นทานที่พึงปฏิบัติทั่วไปในบุคคลทุกชั้น คือทำทานให้เป็นบุญ ให้เป็นกุศล ให้เป็นทานของสัตบุรุษ คือคนดีคนฉลาด แม้พระราชามหากษัตริย์ และแม้รัฐบาลข้าราชการพ่อค้าประชาชนทุกหมู่เหล่าทุกบุคคล ก็พึงปฏิบัติในทานที่เป็นบุญญกิริยาวัตถุนี้โดยส่วนรวม และนอกจากนี้ปฏิบัติโดยหน้าที่ เช่น ในฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ ก็ทรงปฏิบัติในทานที่เป็นราชธรรม เป็นไปแก่ประชาชนพสกนิกร ประชาชนพสกนิกรเองก็พึงปฏิบัติในหลักธรรมข้อทานนี้ เพื่อพระมหากษัตริย์เป็นการตอบแทน พร้อมทั้งแก่รัฐบาล เป็นต้น ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ช่วยเหลือประชาชน ก็แปลว่าฝ่ายท่านผู้ปกครองก็ปฏิบัติในทานเพื่อช่วยประชาชน ประชาชนก็ปฏิบัติในทานเพื่อช่วยฝ่ายปกครอง ต่างก็เป็นผู้ให้และผู้รับแก่กันและกัน คือเป็นผู้ให้ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นผู้รับด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว การปกครองจึงจะเป็นไปได้ และความสุขของประชาชนทั้งปวงรวมกันเป็นของประเทศชาติ จึงเป็นไปได้

ง. ทานเป็นหลักใหญ่ของโลก

นี้เป็นหลักธรรมชาติธรรมดา แม้หลักธรรมชาติธรรมดาทั่วไปก็เป็นดั่งนี้ เช่นว่าฝนตกลงมาให้น้ำแก่แผ่นดิน แก่ประชาชนและสัตว์ผู้อาศัยอยู่บนแผ่นดิน และแผ่นดินเองซึ่งรับน้ำฝนที่ตกลงมาเป็นทะเล แม่น้ำ ห้วยหนองคลองบึง ก็ให้น้ำจาก

แผ่นดินขึ้นไปเป็นเมฆอยู่บนฟ้า ดังที่กล่าวว่า แสงอาทิตย์หรือความร้อนก็มาทำให้น้ำที่บนพื้นดินนี้เป็นไอ แล้วก็ลอยขึ้นไปเป็นเมฆอยู่บนฟ้า และเมื่อมีเมฆแล้ว ตกลงมาก็เป็นฝนเลี้ยงแผ่นดิน เลี้ยงสัตว์บุคคลบนแผ่นดิน น้ำบนแผ่นดินก็เป็นไอขึ้นไปเป็นเมฆ เพื่อเป็นฝนตกลงมา แปลว่าทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ให้ซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นธรรมชาติที่บำรุงเลี้ยงโลกเลี้ยงสัตวโลกทั้งปวงจึงเป็นไปได้

เพราะฉะนั้น หลักธรรมในข้อนี้คือทานนี้ จึงเป็นหลักใหญ่ของหมู่ชนที่รวมกันอยู่เป็นหมู่ หรือเป็นหลักใหญ่ของโลก เพราะแม้ธรรมชาติก็ต้องมีทานดังที่ยกตัวอย่างมานั้น ซึ่งเป็นเครื่องเลี้ยงโลกบำรุงโลก เลี้ยงประชาชนบำรุงประชาชนสัตวโลกทั้งปวงให้เป็นไปได้ แต่ว่าการที่มาเรียกเป็นราชธรรมก็ดี เป็นบุญญกิริยาวัตถุก็ดี หรือเป็นชื่ออย่างอื่นก็ดี ก็เป็นการเรียกจำแนกไปตามหน้าที่ต่างๆ ที่ปฏิบัติเกี่ยวแก่ทานนี้ แต่ว่าเมื่อกล่าวรวมเข้ามาแล้ว ก็คือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับที่จะให้ความเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกัน ทั้งที่เป็นบุคคล เป็นสัตว์ และทั้งที่เป็นธรรมชาติให้เป็นไปได้ด้วยดีในทางอุปการะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ศีล : สีลมัย

เรื่องศีลเป็นความดีที่สูงกว่าทานขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง มีความหมายกว้างๆ ว่าความประพฤติงดเว้นจากการเบียดเบียนกันและกันให้เดือดร้อน เรียกว่า **อภัยทาน** แปลว่าให้อภัย คือให้ความไม่มีเวร มีภัยแก่ใครๆ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระล้างโทสะคือความคิดประทุษร้าย เพราะศีลคือความเว้นจากความประทุษร้ายเขา เมื่อรักษาศีลไว้ได้ ก็เป็นอันชำระใจในข้อนี้

อันที่จริง ศีลคือปกติภาพ ความเป็นปกติของคน คือโดยปกติคนเราก็ไม่ได้ฆ่าใคร ไม่ลักของใคร จนถึงดื่มน้ำเมาก็ยังไม่เป็น ต่อเมื่อเกิดโลภอยากได้ขึ้นมาบันดาลโทสะขึ้นมา มัวเมาหลงใหลขึ้นมา จนถึงยั้งใจไว้ไม่อยู่จึงทำลงไป บางอย่าง

ก็ต้องหัดเหมือนอย่างดื่มน้ำเมา เมื่อจิตใจยังเป็นปกติดีอยู่ยังไม่โลภ โกรธ หลง หรือเมื่อโลภ โกรธ หลงสงบลงแล้ว ก็ไม่มีใครทำลงไปได้

ฉะนั้น ศีลจึงเป็นตัวปกติภาพของคนโดยแท้ แต่คนโดยมากมักควบคุมตนเองไว้ไม่ได้ ยั้งใจไว้ไม่อยู่จึงรักษาปกติภาพของตนไว้ไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลเป็นขอบเขตของความประพฤติไว้ เพื่อช่วยให้คนรักษาปกติภาพของตนไว้นั้นเอง ส่วนที่ต้องรับจากพระนั้นก็เป็นเพียงวิธีชักนำอย่างหนึ่ง เพราะโดยตรงศีลนั้นต้องรับจากใจของตนเอง คือใจของตนเองต้องเกิดวิรัติทั้ง ๓ ข้อใดข้อหนึ่งขึ้น จึงจะเกิดเป็นศีลเพื่อทบทวนความจำ จะนำวิรัติทั้ง ๓ มากล่าวไว้อีก ครั้งหนึ่ง คือ

๑. **สัมปัตตวิรัติ** ความเว้นได้ในทันทีที่เผชิญหน้ากับวัตถุ

๒. **สมาทานวิรัติ** ความเว้นได้ด้วยตั้งใจถือศีลไว้

๓. **สมุจเฉทวิรัติ** ความเว้นได้เด็ดขาดทีเดียว

เมื่อใจมีวิรัติขึ้น ก็มีศีลขึ้นทันที คำว่าใจมีวิรัติมิได้หมายความว่า ต้องคิดว่าเราจะเว้นๆ อยู่ทุกวินาที แต่หมายความว่าคิดตั้งใจไว้ จะรับจากพระมาตั้งใจไว้ก็ได้ จะตั้งใจด้วยตนเองก็ได้ ในเวลาไหนก็ได้ เมื่อคิดตั้งใจไว้แล้วจะทำพูดคิดอะไรที่ไม่ติดข้อห้ามที่ให้เว้นนั้นแล้วก็ได้ทั้งนั้น และจะตื่นอยู่ หรือหลับไป ศีลก็มีอยู่ทุกเวลา

ส่วนที่ว่าเป็นข้อห้ามที่ผิดปกติวิสัยนั้น เป็นการว่าที่ติดเพราะศีล เป็นข้อห้ามเพื่อรักษาปกติภาพของคนดังกล่าวแล้วจึงถูกต้องกับปกติวิสัยอย่างที่สุด ถ้าจะแย้งว่าคนสามัญทุกคนก็ต้องมีโลภ โกรธ หลง อยู่ด้วยกัน จึงไม่อาจปฏิบัติได้ ข้อแย้งนี้ถ้าคิดสักหน่อยก็จะเห็นว่าแย้งไม่ถูก พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติศีลก็เพื่อให้คนสามัญนี้แหละรักษา ถ้าไม่มีคนสามัญดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องทรงบัญญัติศีลข้อไหนๆ ขึ้นเลย และเมื่อใครอยากได้ขึ้นมา โกรธขึ้นมาก็ทำร้ายเขา ลักของเขาเป็นต้น จะอยู่กันได้อย่างไร

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลขึ้นไว้ควบคุมความประพฤติของคนให้อยู่ในขอบเขตที่ดี มิให้เบียดเบียนกันให้เดือดร้อน เป็นการคุ้มครองปกติภาพของ

ทุกๆ คน เพื่อให้อยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข เมื่อคนรักษาศีลตลอดไปถึงสัตว์ดิรัจฉาน คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตตลอดถึงในสัตว์ดิรัจฉานทั่วไปด้วย เรียกว่าเป็นการให้อภัยทานแก่สัตว์ทั่วไป

ก. ทรงห้ามมิให้ฆ่าสัตว์

มีปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่มิใช่น้อยว่า พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ แต่ทำไมจึงไม่ทรงห้ามการบริโภคเนื้อสัตว์ เมื่อบริโภคเนื้อสัตว์ได้ก็ต้องมีการฆ่าสัตว์ ไม่เป็นอันอำนวยให้ฆ่าสัตว์โดยอ้อมหรือ ในการเฉลยปัญหานี้ ควรแสดงข้อที่เป็นมูลฐานก่อนว่า การทำอะไรแก่สัตว์ที่ตายแล้ว จะบริโภคก็ตาม จะนำไปเผาไปฝังก็ตามไม่เป็นปาณาติบาตคือฆ่าสัตว์ เพราะไม่เป็นการทำร้ายแก่ร่างที่ปราศจากชีวิตแล้ว ไม่มีภาวะเป็นสัตว์มีชีวิตเหลืออยู่ เมื่อได้ความจริงชัดเจนดังนี้แล้ว จึงมาถึงปัญหาว่าถึงไม่เป็นปาณาติบาตแต่ก็ควรบริโภคหรือไม่ ปัญหานี้ตอบตามพระวินัยว่า พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ภิกษุบริโภคอุทิสสมังสะ แปลว่าเนื้อเจาะจง คือเนื้อที่เขาฆ่าเจาะจงเพื่อปรุงอาหารถวายพระภิกษุ เมื่อภิกษุได้เห็น ได้ยิน หรือรังเกียจสงสัยว่าเป็นเนื้อเช่นนั้น ห้ามมิให้ฉัน ทรงอนุญาตให้ฉันได้แต่ปวัตตมังสะ แปลว่าเนื้อที่เป็นไปทั่วไป คือเนื้อที่เขาทำไว้สำหรับคนทั่วไปบริโภค ถึงภิกษุจะฉันหรือไม่ฉันเขาก็ทำบริโภคกัน แม้เช่นนั้นก็ทรงอนุญาตให้ฉันได้แต่เนื้อสุก ไม่ให้ฉันเนื้อดิบ เป็นอันห้ามตลอดถึงกะปิดิบ น้ำปลาดิบ (ผู้รู้พระวินัยเมื่อจะใช้กะปิหรือน้ำปลาดิบประกอบอาหาร เพื่อพระภิกษุจึงทำให้สุกก่อน) และทรงห้ามมิให้ฉันเนื้อ ๑๐ จำพวกที่ชาวโลกเขารังเกียจกัน คือเนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อสีหะ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว การที่ทรงห้ามอุทิสสมังสะ เป็นอันตัดทางมิให้อำนวยปาณาติบาต ถ้ามีปัญหาต่อไปว่า ถ้าห้ามปาณาติบาตไม่สำเร็จ จะบัญญัติศีลห้ามไว้ทำไม จะไม่เหมือนบัญญัติห้ามไว้เล่นๆ และผู้รับก็รับกันเล่นๆ ไปหรือจะบัญญัติไว้อย่างในศาสนาอื่น คือห้ามบ้าง อนุญาตบ้าง เช่น ห้ามฆ่าคน อนุญาตให้ฆ่า

สัตว์ดิรัจฉานได้ ข้อนี้ตอบได้ง่ายว่า พระพุทธเจ้าทรงเปี่ยมด้วยพระกรุณาในสัตวโลกเสมอกัน จะทรงบัญญัติดังนั้นไม่ได้ นึกดู ถึงคนเราธรรมดาทุกคน เมื่อมีสัตว์เลี้ยงก็ฆ่าไม่ได้ เพราะอำนาจเมตตากรุณานั้นเอง

ฉะนั้น เมื่อเมตตากรุณาแผ่ออกไปยังสัตว์ใดๆ ก็ฆ่าสัตว์นั้นๆ ไม่ได้ เมื่อแผ่ออกไปในสัตว์ทั้งปวงทั่วโลก ก็ฆ่าไม่ได้ทั่วโลกไม่ต้องมีใครห้าม คนที่มีเมตตากรุณานั้นทำไม่ได้เอง เหมือนอย่างพ่อแม่ผู้เปี่ยมด้วยเมตตากรุณาในลูกๆ ไม่อาจทำร้ายลูกได้ ไม่มีใครห้าม แต่ทำไม่ได้เอง ซ้ำคอยป้องกันอันตรายมิให้เกิดแก่ลูกด้วยประการทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงมีพระเมตตากรุณาในสัตวโลก ทั่วหน้าเสมอกัน เหมือนอย่างพ่อแม่ของโลกจึงไม่ทรงเบียดเบียนแม้ด้วยความคิดแก่สัตว์โลกไหนๆ เลย และประทานความคุ้มครองทั่วหน้าเสมอกันหมด ปราศจากอคติในทุกๆ ชีวิตจึงไม่มีข้ออ้างเพื่อประโยชน์ตนอย่างเรื่องหมาป่า อ้างเพื่อจะกินลูกแกะในนิทานอีสปอยู่ในพระพุทธศาสนาเลย ส่วนที่ว่าจะเป็นการบัญญัติไว้เล่นๆ เพราะห้ามไม่สำเร็จนั้น ก็ไม่เป็นดังนั้นเพราะผู้ที่ถือศีลข้อนี้และข้ออื่นๆ ทั้ง ๕ ข้อ หรือยิ่งกว่า ชั่วระยะกาลบ้าง เป็นนิตย์บ้างก็มิอยู่มิใช่น้อย แม้ผู้ที่นับถือลัทธิศาสนาอื่นบางลัทธิศาสนาถือไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวงก็มี

ฉะนั้นถ้าไม่มีศีลข้อนี้หรือมีอย่างยกเว้น ศีลในพระพุทธศาสนาก็จักขาดตกบกพร่อง แสดงว่าด้อยด้วยคุณธรรมและแม้มีข้อยกเว้นก็ยิ่งไม่จำเป็น เพราะไม่ยิ่งไปกว่ากฎหมายของบ้านเมืองซึ่งบัญญัติในแบบยกเว้นอยู่แล้ว ส่วนผู้ที่ไม่ถือปฏิบัติก็ต้องมีตามกระแสโลก มิใช่เฉพาะศีลเท่านั้น แม้หลักธรรมอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน มิใช่เฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น ศาสนาอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน มีคนปฏิบัติบ้าง ไม่ปฏิบัติบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้จะหาว่ามีคนปฏิบัติได้น้อยแล้ว เลิกเสียหาควรไม่ เหมือนอย่างการตั้งโรงเรียนชั้นสูงจนถึงมหาวิทยาลัย มีขั้นของการศึกษาตลอดถึงปริญญาต่างๆ จะหาว่ามีคนเข้าเรียนสำเร็จได้น้อย แล้วเลิกล้มเสียก็หาควรไม่เช่นเดียวกัน เพราะคนที่สามารถปฏิบัติสามารถเรียน สำเร็จได้มีอยู่ ถึงจะน้อยคนก็เป็นประโยชน์แก่

หมู่ชนเป็นอันมาก เพราะโลกยังต้องการคนดี ต้องการคนฉลาด ที่เรียกว่าคนชั้นมันสมอง อยู่ทุกเมื่อ

ข. ประเทศชาติจะไปไม่รอดถ้าไม่รักษาศีล

ส่วนที่มีบางคนกลัวว่า ถ้ารักษาศีลกันเสียหมดประเทศชาติจะไปไม่รอดแน่ ข้อนี้ไม่ต้องกลัว ควรจะกลัวว่าจะไปไม่รอดถ้าไม่รักษาศีลกันให้มากกว่านี้ คิดดูง่ายๆ ถ้าต่างทำร้ายชีวิตร่างกายกัน ต่างลักขโมยฉ้อโกงกันไปหมด เพียงเท่านี้ก็ไปไม่รอดแล้ว ถึงในหมู่โจรที่ไม่มีศีลแก่คนอื่น ก็ต้องมีศีลในพวกของตนคือไม่ฆ่ากันเอง ถ้าไม่มีศีลในพวกของตน คดโกงกันเองก็คุมกันอยู่ไม่ได้ เป็นโจรไปไม่รอดเหมือนกัน ฉะนั้น คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปจะอยู่ด้วยกันได้เป็นปกติสุข ก็เพราะมีศีลในกันและกัน เมื่ออยู่รวมกันเป็นบ้านเป็นเมืองก็เหมือนกัน ความเดือดร้อนไม่เป็นปกติสุขเกิดจากคนไม่มีศีลหรือคนทุศีล (ศีลทราม) ทั้งนั้น จึงต้องมีการปราบปรามป้องกันตามควรแก่เหตุ บ้านก็ต้องมีรั้วรอบขอบชิดและเครื่องป้องกันอื่นๆ เมืองก็มีตำรวจ ทหาร เป็นต้น

มีชาดกเป็นอันมากทางพระพุทธศาสนา เล่าถึงความฉลาดในการรักษาตนให้ปลอดภัย เช่น เล่าถึงวานรโพธิสัตว์ในชาดกหนึ่งว่า มีนางจระเข้ตัวหนึ่งแพ้ท้องอยากจะกินเนื้อหัวใจของวานรตัวหนึ่งที่อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ จึงบอกแก่จระเข้ผู้สามี จระเข้นั้นจึงคิดอุบายเชื้อเชิญวานรให้ขึ้นหลังของตนเพื่อจะนำไปยังเกาะในระหว่างแม่น้ำให้บริโภคผลมะม่วงบนเกาะนั้น วานรเชื่อก็ขึ้นหลังจระเข้ ครั้นจระเข้ออกไปไกลตลิ่งแล้วก็เริ่มจมลง วานรถามว่าจมลงทำไม จระเข้ก็แจ้งว่า จะฆ่าวานรแหวะเนื้อหัวใจให้แก่ภริยาของตน วานรระงับความกลัวคิดอุบายช่วยตัวได้ทันที จึงถามว่า ท่านคิดว่าเนื้อหัวใจของเราอยู่ในทรวงอกหรือ เรากระโดดโลดเต้นอยู่เสมอ หัวใจเราต้องแตกเสียเป็นแน่ เราจึงต้องถอดเก็บไว้นอกตัว จระเข้ถามว่าเก็บไว้ที่ไหนเล่า วานรตอบว่าห้อยอยู่บนต้นมะเดื่อนั้นไม่เห็นหรือ จระเข้หน้าโง่มองขึ้นไปเห็นผลมะเดื่อ

ก็เชื่อว่าเป็นหัวใจวานรจึงให้วานรสัญญาว่าจะปลิดหัวใจนั้นให้แล้วนำวานรไปส่งที่ฝั่งข้างโคนต้นมะเดื่อ วานรขึ้นฝั่งได้แล้วก็กระโดดขึ้นต้นมะเดื่อปลิดผลมะเดื่อโยนไปให้จระเข้

คนที่มีศีลและฉลาด ดังเช่นวานรโพธิสัตว์ในชาดกนี้ ไฉนจะไปไม่รอด เมื่อเป็นหัวหน้าหมู่ก็นำหมู่ให้ไปรอดได้ด้วย ส่วนคนไม่มีศีลเป็นผู้ทำลายทั้งศีลของตนทั้งศีลของผู้อื่น เพราะทำให้ผู้อื่นต้องลุกขึ้นป้องกันต่อสู้ เสียปกติภาพและปกติสุขไปด้วยกัน อย่างวานรต้องทำกลอุบายลวงจระเข้เพื่อป้องกันตนตามความจำเป็น

เรื่องตามความจำเป็นนี้ควรกล่าวย้ำอีกสักหน่อยว่าตามความจำเป็นจริงๆ อย่าให้เป็นการตามใจ หรือตามความโลภ โกรธ หลงของตนในฐานะเป็นฝ่ายก่อเหตุ เพราะที่มักจะอ้างว่าจำเป็นอย่างพร่ำเพรื่อนั้นเป็นการตามใจมากกว่า คนที่ประพฤติผิดศีลโดยมากมักประพฤติโดยไม่จำเป็น เช่น ฆ่าสัตว์โดยไม่จำเป็น ลักทรัพย์โดยไม่จำเป็น เพราะไม่ทำก็ได้ ดังนี้เป็นการปล่อยตนไปตามใจที่ต่ำทรามนั้นเอง

ค. หลักธรรมสำหรับคุ้มครองใจมิให้ต่ำทราม

พระพุทธเจ้าได้ประทานหลักธรรมสำหรับคุ้มครองใจมิให้ต่ำทรามดังกล่าว คือ หิริ -ความละอายใจต่อความประพฤติชั่ว รังเกียจความชั่ว โอตตัปปะ -ความเกรงกลัวต่อความประพฤติชั่ว โดยปกติเราก็รังเกียจเกลียดกลัวคนชั่วอื่นๆ อยู่แล้ว เช่น รังเกียจเกลียดกลัวคนโหดร้ายและโจร เป็นต้น แต่มักลืมรังเกียจเกลียดกลัวตนเองที่จะเป็นคนชั่วอย่างนั้นบ้าง ฉะนั้นก็ให้ย้อนมานึกถึงตนให้ดี จะมีหิริโอตตัปปะขึ้นไม่ยากนัก และธรรมคู่นี้แหละจักเป็นตำรวจประจำใจที่ดีนัก

ง. อานิสงส์ของศีล

อนึ่ง เมื่อพระให้ศีลแล้วก็บอกอานิสงส์คือผลที่ดีของศีลว่า *สีเลน สุคตึ ยนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ* แปลว่า ไปสู่สุคติ (การไป ทางไปที่ดี) ด้วย

ศีล ความถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์มีด้วยศีล ถึงความดับทุกข์ด้วยศีล อานิสงส์ศีลนี้คิดดูง่ายๆ ว่าทุกๆ คนไปไหนๆ ไปโรงเรียน มาที่นี่ ไปบ้าน เป็นต้น โดยสวัสดีเพราะไม่มีใครทำร้าย ทรัพย์สิ่งของจะเก็บไว้ หรือจะนำไปไหนก็ปลอดภัยเพราะไม่มีใครลักขโมย อยู่เย็นเป็นสุขเพราะไม่มีใครทำร้าย ลักขโมยเป็นต้น นี้แหละเป็นอานิสงส์ของศีลที่เห็นได้ง่ายๆ และทุกๆ คนต้องการศีล คนไม่มีศีลแก่คนอื่นเช่นทำร้ายเขาลักของเขาก็ยังปรารถนาให้คนอื่นมีศีลแก่ตน คือปรารถนาไม่ให้ใครทำร้ายตน ลักของของตน เป็นต้น

ส่วนข้อวิตกว่าถือศีลไม่ร่ำรวยนั้นไม่ร่ำรวยในทางทุจริตจริงถ้าคิดดูโดยรอบคอบจักเห็นว่าศีลเป็นข้อเว้นจากการถือเอาในทางทุจริต จึงไม่ได้ในทางนั้นตรงตัวอยู่แล้ว แต่ก็ไม่ทำให้ใครต้องเสียต้องยากจน เพราะทุจริตของตน ทั้งส่วนตัวทั้งส่วนรวม และเมื่อตั้งใจประกอบอาชีพโดยชอบด้วยความไม่ประมาทก็จักตั้งตนได้โดยลำดับ

อันโภคทรัพย์นั้นเกิดจากอาชีพในทางชอบของคน เช่น ข้าวที่บริโภคก็เกิดจากการกสิกรรมของชาวนาจึงมีข้าวให้บริโภค ตลอดถึงให้ขโมย ถ้าไม่มีใครทำนามีแต่คอยจะขโมยข้าวเท่านั้น ก็คงไม่มีข้าวจะขโมย ฉะนั้น ผู้ที่ถือเอาในทางทุจริต ถึงจะร่ำรวยขึ้นก็เหมือนปลวกอ้วน เพราะกัดเสากัดฝาเรือน ปลวกกัดเรือนยิ่งมากยิ่งอ้วนขึ้นเท่าไร เรือนก็ใกล้พังเข้าไปเท่านั้น จนอาจพังครืนลงไป ฉะนั้น โภคทรัพย์จะสมบูรณ์พูนเพิ่มก็เพราะพากันประกอบกระทำในทางที่ชอบที่สุจริตและไม่ทำตนเป็นปลวกอ้วนดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแนะนำให้รักษาศีล แต่ไม่ทรงบังคับใคร เพราะเกี่ยวแก่จิตใจ เมื่อใครมีใจศรัทธา ก็ต้องตั้งใจเว้นให้เป็นวิรัติด้วยตนเอง จึงมีธรรมเนียมต้องขอศีลก่อนพระจึงให้ศีลแก่ผู้ขอตลอดถึงผู้ที่จะนับถือพระพุทธศาสนาก็ต้องแสดงประกาศตนเองตามจิตใจศรัทธาของตน

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงให้ปฏิบัติขัดขวางกับทางบ้านเมือง เช่นผู้ที่มาบวชก็ต้องได้รับอนุญาตจากมารดาบิดา ถ้าเป็นข้าราชการก็ต้องได้รับอนุญาตให้ลาบวชได้ เพราะทุกๆ คนต่างต้องมีสังกัดอยู่กับบ้านบ้าง กับเมืองบ้าง แปลว่าคนหนึ่งๆ มีหน้าที่หลายอย่าง เมื่อรู้จักหน้าที่ของตนดีอยู่ และปฏิบัติให้เหมาะแก่หน้าที่ก็จะรักษาไว้ได้ทั้งบ้าน ทั้งเมือง ทั้งศาสนา ทั้งตนเอง ทั้งผู้อื่น สามารถรักษาปกติภาพซึ่งเป็นศีลตามวัตถุประสงค์ และรักษาปกติสุขซึ่งเป็นอานิสงส์ของศีล โดยสรุปและศีลนี้แหละเป็นมนุษยธรรม เพราะทำให้ผู้ที่มีศีลได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์โดยธรรม คิดดูว่าคนไม่มีหิริโอตตัปปะ ไม่รู้จักผิดชอบ ประพฤติตนต่ำทราม จะควรเรียกว่ามนุษย์ได้อย่างไร

ภาวนา : ภาวนามัย

คำว่า ภาวนา ไม่ใช่หมายถึงการท่องบ่นอะไรเบาๆ ในใจอย่างไม่รู้เรื่อง ดังที่เข้าใจกันอยู่โดยมาก ตามศัพท์แปลว่า การทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น จึงมีความหมายถึงการปฏิบัติให้บังเกิดผลได้อย่างจริงจัง เหมือนอย่างเรียนมาแล้วทำไม่ได้ ไม่เรียกว่าภาวนา ต่อเมื่อมาปฏิบัติหรือทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นจึง เรียกว่าภาวนา คำว่า ภาวนาจึงมีความหมายแข็งแรง เป็นภาคปฏิบัติโดยตรง

ในที่นี้หมายถึงการอบรมจิตใจให้ตั้งมั่น จัดเป็นจิตตสิกขาหรือสมาธิ ตามที่แสดงแล้ว ๑ อบรมความรู้ความเห็นที่ถูกชอบให้มีขึ้น จัดเป็นปัญญาสิกขา ตามที่แสดงแล้ว ๑ รวมความแล้วว่า อบรมใจให้บริสุทธิ์สะอาดให้สว่างไสว ด้วยสมาธิและปัญญา เรียกว่าเป็นบุญคือความคือที่สูงกว่าศีลขึ้นมา เพราะเป็นเครื่องชำระล้างโมหะคือความหลงไม่รู้จริงให้หมดไป

ภาวนา ๓ คือ

๑. **ภาวนาในศีล** ภาวนาในศีล ก็มิได้หมายความว่า ภาวนาว่า *สีลํ สีลํ* จะหมายถึงการปฏิบัติ ทำวิรัติเจตนา ความตั้งใจงดเว้นจากภัยเวรอันนั้น ตั้งต้นแต่ภัยเวร ๕ ประการ ให้บังเกิดขึ้น ให้มีวิรัติเจตนาประจำอยู่ในใจ โดยตั้งใจไว้ด้วยการรับจากพระก็ดี ด้วยความตั้งใจไว้เอาเองก็ดีก็สำเร็จ เป็นวิรัติเจตนา เป็นศีลได้ทั้งนั้น ตั้งใจขึ้นเมื่อใดก็เป็นศีลขึ้นเมื่อนั้น ดั่งนี้เป็นการภาวนาในศีล ปหานะ คือการละภัยเวรอันเป็นเครื่องเดือดร้อน ต่างๆ ก็บังเกิดตามขึ้นมาทันที ภาวนาในศีลนี้ต้องมีเป็นภาคพื้น

๒. **ภาวนาในสมาธิ** และก็ต้องภาวนาในสมาธิ คือทำจิตให้สงบระงับจากนิวรณ์ทั้งหลาย ด้วยเปลื้องจิตจากอารมณ์อันเป็นเครื่องก่อนิวรณ์ด้วยนำจิตให้เข้ามาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิ จะตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือจะบริกรรมว่า *พุทโธ ธัมโม สังโฆ* แม้โดยพยัญชนะหรือถ้อยคำดังกล่าวมาข้างต้นก็ได้ เพียงเพื่อเป็นอุบายให้เกิดความรวมใจให้ใจสงบจากอารมณ์และกิเลส คือนิวรณ์ทั้งหลาย ด้วยการบริกรรมว่า *พุทโธ ธัมโม สังโฆ* สำหรับผู้ที่ได้ศึกษาปฏิบัติ รู้เรื่องรู้ราวมาแล้ว แม้จะบริกรรมว่า พุทโธ คำเดียว แต่ความรู้เรื่องพระพุทโธก็ย่อมแล่นเข้ามาด้วย เมื่อบริกรรมว่า *ธัมโม สังโฆ* ความรู้เรื่องพระธรรม พระสงฆ์ ก็ย่อมแล่นเข้ามาด้วย

๓. **ภาวนาในปัญญา** และเมื่อความรู้เรื่องนี้ได้เลื่อนขึ้นเป็นความรู้องค์จริง อันเกิดจากความปฏิบัติให้เข้าถึง เมื่อบริกรรมว่า *พุทโธ ธัมโม สังโฆ* ความรู้ดั่งนี้ก็ย่อมแล่นตามเข้ามาด้วย ทำให้เกิดศรัทธาปสาทะและปัญญาตั้งมั่น แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น และเมื่อเป็นดั่งนี้ จิตก็สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าได้ภาวนาในสมาธิและก็ย่อมจะมี ปหานะคือการละกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อจิตใจสงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ธาตุรู้ของจิตก็แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น เพราะว่าเครื่องปิดคือกามและอกุศลธรรมทั้งหลายสงบไป ธาตุรู้ก็แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ก็เป็นโอกาสที่จะพิจารณาในนามรูปให้เห็นสัจจะคือ ความจริง

ก. นามรูปลักษณะ

สัจจะคือความจริงของนามรูปนั้น ก็คือ

๑. **อนิจจตา** ความเป็นของไม่เที่ยง

๒. **ทุกขตา** ความเป็นทุกข์

๓. **อนัตตตา** ความเป็นของไมใช่ตน

สภาพทั้ง ๓ นี้มีอยู่แก่นาม รูป ลักษณะ คือเครื่องกำหนดหมายให้เห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็มีอยู่และก็มีอยู่อย่างไม่ปิดบัง เป็นสิ่งที่มีอยู่ปรากฏชัดแจ้ง พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้ทรงเห็นและตรัสบอกแสดงเอาไว้ นำทางให้ผู้ปฏิบัติพิจารณา กล่าวคือ ให้พิจารณาถึงความเกิด ความดับ ที่ปรากฏอยู่แก่นามรูป ทั้งระยะยาวและทั้งระยะสั้น เกิดดับที่ปรากฏแก่นามรูปนี้ พิจารณาอย่างสามัญก็คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่มีอยู่แก่นามรูปนี้ เกิด แก่ ตายนี้ เป็นสัจจะของนามรูปของชีวิตนี้ ซึ่งเมื่อย่นเข้ามาในระยะสั้นแล้ว ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ทุกขณะจิตในปัจจุบัน

ข. ข้อปฏิบัติของผู้ปฏิบัติธรรมทั้งปวง

การพิจารณาทีแรกจะมองไม่เห็นความดับ จะเห็นแต่ความเกิดและความเกิดที่มองเห็นจะปรากฏเป็น **ตัวชีวะ** คือความเป็นอยู่เหมือนอย่างไม่ดับ แต่เมื่อหมั่นพิจารณาบ่อยๆ ด้วยจิตที่สงบ จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย จะเห็นความดับขึ้นมาคู่กับความเกิด และเมื่อสติปัญญาที่พิจารณาฉับไวยิ่งขึ้น ความดับปรากฏเต็มที่เหมือนอย่างมีแต่ความดับอย่างเดียว และเมื่อเป็นดั่งนี้ นิโรธ คือความดับทุกข์ ก็จะปรากฏชัดเต็มที่ เมื่อปรากฏแต่ความเกิด เป็นตัวชีวะ คือเป็นตัวความดำรงอยู่สมุทัยย่อมปรากฏเต็มที่ คือตัณหาอุปาทาน วิ่งเข้าจับชีวะที่เป็นตัวความดำรงอยู่นั้นทันที ตัวเรา ของเรา ก็ปรากฏขึ้นทันที และเมื่อเป็นดั่งนี้ ทุกข์ต่างๆ มีโสกะ ปริเทวะเป็นต้น ก็ปรากฏขึ้นทันที

มิใช่แต่เท่านี้ แม้เกิด แก่ ตายซึ่งเป็นธรรมดา ก็ปรากฏเป็นตัวทุกข์ขึ้น และก็จะต้องมีความประจวบต้องมีความพลัดพราก ต้องมีปรารถนาต่างๆ เพราะอำนาจของตัวสมุทัย คือตัณหา อุปาทาน ที่เข้าจับอยู่กับตัวชีวะ ความเป็นอยู่หรือความดำรงอยู่ และตัวชีวะดังกล่าวนี้เอง เป็นตัว**อัตตานุทิฏฐิ** ความตามเห็นว่าเป็นอัตตาตัวตน ประกอบด้วย ตัณหา อุปาทาน อวิชชา รวมอยู่ด้วยกันหมด เกิด แก่ ตาย ที่เป็นตัวธรรมดา ก็กลายเป็นตัวทุกข์ขึ้น เพราะว่าเกิด แก่ ตาย ที่เป็นตัวธรรมดานั้นไม่มีสัตว์ บุคคล เกิด แก่ ตาย แต่เมื่อมีอัตตานุทิฏฐิ ความตามเห็นว่าอัตตาตัวตนขึ้นก็เกิดมีตัวเรา เกิด แก่ ตาย ชาติ จึงเป็นทุกข์ขึ้น ชราจึงเป็นทุกข์ขึ้น มรณะจึงเป็นทุกข์ขึ้น และโสกะปริเทวะ เป็นต้นก็เกิดขึ้น ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักก็มีขึ้น ความปรารถนาไม่ได้สมหวังก็มีขึ้น ก็เป็นทุกข์ตามกันขึ้นไปหมด เพราะนามรูปอันนี้ ซึ่งเป็นธรรมดาอันหนึ่งก็เป็นทุกข์ขึ้นและเป็นที่รองรับทุกข์ทั้งหมด เพราะเมื่อขั้นต้นเป็นทุกข์ นามรูปซึ่งเป็นที่รองรับก็พลอยเป็นทุกข์ขึ้นทั้งหมด ความปรารถนาที่เป็นความปรารถนาฝืนธรรมดาย่อมมีขึ้น เพราะว่าเมื่อมีสมุทัยอยู่ ทุกข์ต่างๆ ก็ต้องเกิดขึ้นตั้งแต่ ชาติทุกข์ เป็นต้น แต่เมื่อเป็นทุกข์ก็ย่อมปรารถนาที่จะให้ทุกข์นั้นหายไป แต่เมื่อมีอัตตานุทิฏฐิ หรือตัณหาอุปาทานอยู่ก็ไม่อาจที่จะพ้นจากทุกข์ได้ ก็ต้องเป็นทุกข์ เหมือนอย่างเอามือจับไฟ เกิดความร้อนก็ปรารถนาที่จะให้ไม่ร้อน แต่ว่าไม่ปล่อยไฟ ดังนี้ก็เป็นไปไม่ได้ เป็นความปรารถนาไม่สมหวังจนกว่าจะปล่อยไฟ เมื่อปล่อยไฟ ก็ไม่ต้องปรารถนาความร้อนก็หายไป

เพราะฉะนั้น เมื่อยังปรากฏแต่ความเกิดเป็นตัวชีวะ เป็นที่วิ่งเข้ามาจบแห่งอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นอัตตานุทิฏฐิ สมุทัยย่อมปรากฏเต็มที่ สิ่งต่างๆ ก็เป็นทุกข์ขึ้นหมด ต่อเมื่อได้ภาวนาใน *พุทโธ ธัมโม สังโฆ* จนถึงขึ้นปัญญาพิจารณาให้เห็นความดับขึ้นมาคู่กับความเกิด คือเห็นเกิดดับทุกข์ ก็เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อเมื่อเห็นความดับปรากฏเต็มที่ ตัณหา อุปาทาน ไม่มีที่เกาะ อัตตานุทิฏฐิลงไป ทุกข์ก็ตกลงไปหมด นิโรธ คือความดับทุกข์ก็ปรากฏเต็มที่ การภาวนา

ใน *พุทโธ ธัมโม สังโฆ* ขั้นปัญญา ย่อมนำไปสู่วิมุตติ นิพพาน ให้สำเร็จเป็นปหานะ การละอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ละอัตตานุทิฏฐิ ฉะนั้นการภาวนาใน *พุทโธ ธัมโม สังโฆ* ในขั้นของศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นไปเพื่อปหานะการละไปโดยลำดับ จึงเป็นข้อปฏิบัติของผู้ปฏิบัติธรรมทั้งปวง

ผลของบุญ : บุญส่วนผล

บุญคือความดี อันได้แก่ทานศีลและภาวนาดังกล่าวมานี้ เป็นบุญส่วนเหตุให้บังเกิดผลคือความสุข ซึ่งท่านจัดเป็นบุญอีกเหมือนกัน เรียกว่า บุญส่วนผล ซึ่งเกิดจากความบริสุทธิ์ใจ จิตใจที่กลุ้มรุมอยู่ด้วยอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นจิตใจบาป เมื่อจิตใจบาปไปเสียแล้ว ก็เป็นเหตุให้ทำบาปต่างๆ ส่วนจิตใจที่ชำระโลภะ โทสะ โมหะ ออกเสียได้ หรือจะพูดว่าเป็นจิตใจ ที่ประกอบด้วยอโลภะ ไม่อยากได้ อโทสะ ไม่คิดประทุษร้ายเขา อโมหะ ไม่หลงก็ได้ เป็นจิตใจบุญ เมื่อมีจิตใจเป็นบุญ ก็เป็นเหตุให้ทำบุญต่างๆ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทั้ง ๓ นี้ ท่านเรียกว่ากุศลมูล แปลว่ารากเหง้าของกุศล ตรงกันข้ามกับอกุศลมูล โดยความคือจิตใจบาปและจิตใจบุญนั้นเอง กุศลแปลว่า กิจของคนฉลาด หมายถึงความดี เช่นเดียวกับบุญ อกุศลแปลว่ากิจของคนไม่ฉลาด หมายถึงความชั่ว เช่นเดียวกันบาป สรุปความว่าผลของบุญคือความดีนั้น คือความสุขที่เกิดจากความบริสุทธิ์ใจ เพราะการทำบุญคือความดีโดยตรง มุ่งชำระฟอกล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ สะอาดจากโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นอกุศล ดังกล่าวมาแล้ว นี้

เรียกว่า **ทำบุญเพื่อบุญ หรือทำความดีเพื่อความดี** แต่ละคนถ้าลองหัดทำบุญเพื่อบุญดังกล่าว จะได้ความสุขอันเกิดจากความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งเป็นความสุขอย่างบริสุทธิ์ ในปัจจุบันที่ทำนี้เอง ทางพระพุทธศาสนามุ่งผลดีที่เป็นปัจจุบันเช่น

นี้ มิใช่มุ่งผลแก่คนที่ตายไปแล้วคือผลในโลกหน้า แต่ความดีทั้งหลายนั้นย่อมให้ผลยั่งยืน ดังเช่นความดีที่บรรพบุรุษบรรพสตรีของชาติได้บำเพ็ญมาแล้วในอดีต ก็ยังอำนวยผลแก่คนรุ่นเราในปัจจุบันนี้ ถ้าคนรุ่นเราในปัจจุบันนี้ไม่ช่วยกันทำลายความดีที่ท่านสร้างไว้ ช่วยกันสร้างความดีสืบต่อไป ไม่เอาแต่โลภโกรธหลงซึ่งเป็นอกุศลบุญขึ้นหน้า ก็จะได้ความสุขแต่ละคน และจะสืบความสุขต่อไปถึงอนุชนภายหน้า ไม่ต้องเสียชื่อว่าเสื่อมสิ้นดี ยังมีความดีให้คนรุ่นต่อไประลึกและนับถือ

บุญ - กุศล

มีคำอยู่สองคำที่พูดถึงกันอยู่เนืองๆ โดยเฉพาะผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะพูดคำทั้งสองนี้กันเป็นประจำแทบทุกคน คำทั้งสองนี้ก็คือคำว่า "**บุญ**" กับคำว่า "**กุศล**" และปกติก็พูดคู่กันไปว่าบุญกุศล เช่น ทำบุญ ทำกุศล แต่ก็คงจะมีไม่น้อยที่ไม่เข้าใจคำว่าบุญและกุศลนี้ถูกต้องเพียงพอ วันนี้จะขออธิบายให้ฟังพอสังเขป เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง

ทำบุญเป็นเรื่องของกาย เช่น ให้ทานเป็นเรื่องของวัตถุที่หยิบยกให้กันได้ แต่ทำกุศลเป็นเรื่องของใจ เป็นการอบรมใจให้งดงามผ่องใส ห่างไกลจากกิเลสโดยควร บุญกุศลเป็นของคู่กัน ไม่ควรแยกจากกัน คือไม่ควรเลือกทำแต่บุญ หรือไม่ควรเลือกทำแต่กุศล ควรต้องทำทั้งบุญและกุศลควบคู่กันไป จึงจะสมบูรณ์ เหมือนกินข้าวแล้วก็ต้องกินน้ำไม่เช่นนั้นจะไม่รู้สึกว่าเพียงพอแล้ว กินแต่ข้าวไม่กินน้ำเรียกว่าบริโภคอาหารอิ่มเรียบร้อย ต้องกินทั้งสองอย่างเรียบร้อยจึงจะเรียกว่าบริโภคอาหารมื้อนั้นเสร็จเรียบร้อย ทำบุญจึงต้องทำกุศลด้วย

ทำบุญจึงต้องทำกุศลด้วย ก็คือเมื่อให้ทานทั้งหลาย รวมทั้งการถวายอาหารพระ ให้อาหารเป็นทานแก่ ผู้ต้องการหรือให้เงินทองแก่ผู้ขาดแคลน เหล่า

นี้เป็นต้น เมื่อให้ทานดังกล่าวแล้วควรต้องทำกุศลด้วย คืออบรมใจตนเองให้มีกุศล กุศลหมายถึงความฉลาด อบรมใจให้มีกุศลก็คืออบรมใจให้ฉลาด ให้มีปัญญาสามารถพาตนให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนทางใจให้ได้ การอบรมใจให้ฉลาดนี้แหละคือการทำกุศล

อย่างไรก็ตาม บางทีบุญและกุศลก็เกี่ยวพันกันอยู่อย่างแยกกันไม่ออก เช่นการทำทาน บางครั้งก็เป็นเรื่องของบุญ แต่บางครั้งก็เป็นเรื่องของกุศล เช่นอภัยทาน อภัยทานนี้เป็นเรื่องของกุศลได้ เป็นเรื่องของบุญก็ได้ ถ้าผู้ใดมีโทษต่อตน เช่นทำให้ตนโกรธแค้นขัดเคือง แม้ว่าจะอภัยโทษให้อย่างเสียไม่ได้ นั่นก็เรียกว่าเป็นบุญได้ แต่ไม่เรียกว่าเป็นกุศล แต่ถ้าใจมีเหตุผล มีเมตตา แล้วอภัยโทษให้เป็นการอภัยโทษด้วยความเต็มใจ ด้วยใจที่ประกอบด้วยเหตุผลอันใคร่ครวญแล้ว นั่นเป็นกุศล เป็นการทำกุศล ทั้งๆ ที่เป็นการอภัยโทษหรือเป็นอภัยทานด้วยกัน แต่ก็แยกจากกันได้ในเรื่องเป็นบุญหรือเป็นกุศล จึงเห็นได้ชัดว่าเรื่องของกุศล ถ้าใจสว่างขึ้น มีปัญญาขึ้น นั่นเป็นกุศล ถ้าใจไม่เกิดผลเป็นความใส ความสว่าง ความมีปัญญาอย่างใดเลย นั่นก็เป็นเรื่องของบุญเท่านั้น

ที่ประณีตยิ่งกว่านั้นก็คือ แม้ว่าจะไม่สามารถให้อภัยทานที่เป็นบุญได้ แต่ถ้าใจไม่ถือโทษเพราะสว่าง แล้วด้วยปัญญา ด้วยเหตุผล ด้วยเมตตา นั่นก็เป็นอภัยทานนั้นก็เป็นกุศล

บุญกับกุศล ไหนมีความสำคัญกว่ากัน ยกข้อนี้ขึ้นพิจารณา ก็น่าจะเห็นได้ว่ากุศลสำคัญกว่า กุศลเปรียบเทียบเหมือนข้าว บุญเปรียบเหมือนน้ำ อิ่มข้าวแล้วไม่ได้กินน้ำ แม้จะรู้สึกไม่อิ่มสมบูรณ์แต่ก็ยังดีกว่า ไม่ได้กินข้าวเลย กินแต่น้ำเท่านั้น อิ่มแบบกินแต่ข้าว กับอิ่มแบบกินแต่น้ำ แตกต่างกันอย่างไรเข้าใจความนี้แล้ว ก็จะเข้าใจได้ด้วยว่า ทำแต่กุศลกับทำแต่บุญแตกต่างกันอย่างไร ดังนั้นแม้เมื่อเป็นไปได้แล้ว ทุกคนจึงควรทำทั้งบุญและกุศลไปพร้อมกัน แต่ถ้าจะต้องเลือกระหว่างทำบุญกับทำกุศล คือไม่ทำทั้งสองอย่างได้พร้อมกันก็ต้องเลือกทำกุศล กุศลเป็นสิ่งที่ทำได้

เสมอเพราะเป็นเรื่องเฉพาะตัวของทุกคน ไม่เกี่ยวกับผู้อื่น อุปสรรคอื่นไม่อาจห้ามการทำกุศลของใครได้เลยโดยเด็ดขาด ตัวเองเท่านั้นที่จะทำให้ตัวเองไม่ได้ทำกุศล ฉะนั้น จึงควรพิจารณาในเรื่องนี้ให้รอบคอบ และอย่าปล่อยให้ตัวเองเป็นอุปสรรคกีดขวางตนเองไม่ให้ทำกุศล คือการอบรมใจให้สว่าง สะอาด ฉลาด พร้อมด้วยสติปัญญา เมตตา กรุณา เป็นต้น

วาสนา

คำว่า **วาสนา** ในภาษาไทยนั้นมักจะใช้ในทางดี แต่อันที่จริงนั้นเป็นคำกลางๆ แปลว่าอยู่ตัว ก็มีลักษณะเป็นอันเดียวกับสันดานและนิสัย สิ่งที่อยู่ตัวแล้วดั่งนี้แก้ยาก ถ้าอยู่ตัวในทางผิดแล้วก็แก้ยาก แต่ว่าไม่ใช่แก้ไม่ได้ ถ้าไม่แก้แล้วเอาดีไม่ได้ ทำอย่างไรๆ ก็เอาดีไม่ได้ จะมาบวชเรียนพรรษา ๒ พรรษา ๒๐ ปี ๓๐ ปี หรือตลอดชีวิต ถ้าไม่แก้แล้วเอาดีไม่ได้ และก็จุดสำคัญของการปฏิบัติพุทธศาสนานั้นต้องการแก้สิ่งที่อยู่ตัวอันนี้ให้อยู่ตัวในทางที่ดี แก้ให้เป็นไปในทางดี

ในการแก้นั้นก็ไม่ยากเย็นอะไรก็แก้วิธีเดียวกัน การอยู่ตัวนั้นเกิดจากการทำบ่อยๆ เหมือนม้วนกระดาษนั้น กระดาษก็ม้วนตัวอยู่ตัวไม่คลี่ออก จับให้คลี่ออกก็ม้วนเข้าตามเดิม เพราะฉะนั้น ก็ตั้งใจทำดีบ่อยๆ ซึ่งทีแรกก็เป็นยาก เป็นความทุกข์ เป็นความเดือดร้อน ติดขัดโน่นติดขัดนี่ เสียโน่นเสียนี่ อะไรต่างๆ แต่ก็ต้องตั้งใจทำอันนี้แหละจึงมาถึงที่ว่าต้องรู้อริยสัจ ต้องรู้ว่าความทุกข์ที่บังเกิดขึ้นนั้น ติดขัดต่างๆ นั้น ไม่ได้เกิดจากความดี หรือสิ่งที่ดี แต่เกิดจากตัณหาความดิ้นรน ทะยานอยากของจิตหรือเกิดจากกิเลส โลภ โกรธ หลง เป็นต้น ที่มาเป็นตัววาสนาคอยดึงใจเราอยู่ เพราะฉะนั้น ก็ต้องสำนึกตัวเองว่า เราอย่ามีตัณหาเป็นวาสนา อย่ามีโลภ โกรธ หลง เป็นวาสนา อย่ามีความชั่วเป็นวาสนา ขอให้เรามีความดีเป็นวาสนา มีธรรมะ

เป็นวาสนา

แต่การที่จะมีความดีมีธรรมะเป็นวาสนามั่น จะต้องหมั่นปฏิบัติความดี ให้ความดีอยู่ตัว เหมือนอย่างกระดาษที่ม้วนอยู่นำมาจับคลี่บ่อยๆ บางทีก็ต้องบังคับเอาอะไรทับไว้ ไม่ยอมให้กระดาษม้วนตัวกลับ เพราะถ้าคลี่กระดาษมาตามเดิมแล้วก็จะไม่ม้วนกลับ ฉันใดก็ดี แม้จะมีกิเลสเป็นวาสนา หรือมีความชั่วเป็นวาสนาอยู่ แต่เมื่อทำความดีบ่อยๆ มีธรรมะเป็นสรณะดังกล่าวมาแล้ว อบรมสติอบรมปัญญาตักเตือนตนเอง ว่าตนเอง ด่าตนเองเข้า อะไรเหล่านี้เป็นต้น ทำดีบ่อยๆ แล้วก็จะสร้างวาสนาในทางดี ความดีหรือธรรมะจะมาเป็นวาสนา และเมื่อมีความดี มีธรรมะเป็นวาสนาขึ้นแล้ว จะกลับไปทำความชั่วอีกก็จะไม่ยอมทำ ใจไม่ยอมทำ เหมือนอย่างกระดาษที่ม้วนอยู่ตัวแล้วกลับคลี่ใหม่ กระดาษก็ไม่ยอมคลี่ ฉันใดก็ดี

นี้เป็นลักษณะของจิตซึ่งจะต้องมีความรู้ในอริยสัจมาประกอบให้เป็นตัวปัญญา ให้รู้จักว่า ขณะที่ทำความดีจะเดือดร้อนเสียนั่นเสียนี่ต่างๆ นั้น นั่นเพราะมีตัณหาเป็นสมุทัย มีกิเลสเป็นสมุทัย ให้รู้จักว่านั่นเป็นตัวทุกข์ นั่นเป็นสมุทัยคือตัณหา และการที่ปฏิบัติดีนั่นแหละเป็นตัวมรรค แล้วก็จะดับตัณหาได้ ก็เป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ซึ่งเป็นตัวความสุขอันเป็นผลของการปฏิบัติ ให้รู้จักเหตุรู้จักผลควบคู่กันไปด้วย ดั่งนี้เป็นตัวปัญญา ต้องอาศัยตนเองปฏิบัติทั้งนั้น ให้ทำไปแล้วจะกลับตัวได้ ใครมีวาสนาชั่วก็จะกลับมีวาสนาดี วาสนาชั่วนั้นไม่สำคัญที่ชาติกำเนิดหรือทรัพย์สมบัติอะไรทั้งหมด แต่สำคัญที่ความดีความชั่วนี่แหละ เมื่อมีความดีเป็นวาสนา วาสนาดี เมื่อมีความชั่วเป็นวาสนา วาสนาชั่ว อันนี้เป็นสิ่งสำคัญให้มีความสำนึกอยู่ ปฏิบัติตนให้มีธรรมะเป็นสรณะ เมื่อมีธรรมะเป็นสรณะก็จะมีวาสนาดี ตนเองก็เป็นที่พึ่งของตนเองให้ อันนี้แหละเป็นจุดสำคัญที่จะต้องมีสรณะ

สรณคมน์ : ที่พึ่ง

การถึงสรณะอันเรียกว่า **"สรณคมน์"** จึงเป็นกิจสำคัญประการแรกของผู้นับถือศาสนาทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตคือผู้บวช ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์ การถึงสรณะนี้เองเป็นเครื่องนำการบวชเป็นสามเณรเป็นภิกษุ เป็นเครื่องนำความเป็นอุบาสกอุบาสิกา เพราะฉะนั้น การถึงสรณะจึงนับได้ว่าเป็น ธรรมประการสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลายสมควรที่จะทำความเข้าใจและปฏิบัติให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะกันจริงๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติธรรมเป็นอันมาก

ได้มีพุทธภาษิตบทหนึ่งแสดงไว้ถึงสรณะ ซึ่งแปลความว่ามนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคือความกลัวคุกคามแล้วจึงพากัน ถึงภูเขาบ้าง ป่าบ้าง สวนบ้าง ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลายบ้าง ว่าเป็นสรณะกันเป็นอันมาก นั่นไม่ใช่สรณะอันเกษม นั่นไม่ใช่สรณะอันอุดม ผู้ที่ถึงสิ่งนั้นเป็นสรณะย่อมไม่พ้นจาก ทุกข์ทั้งปวง ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เห็นอริยสัจทั้งสี่ด้วยปัญญาอันชอบ คือเห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ เห็นความดับทุกข์ เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันอุดม ถึงสิ่งนี้เป็นสรณะแล้วย่อมพ้นทุกข์ทั้งปวง ได้ดั่งนี้

ตามที่กล่าวมานี้เป็นคำแปลคำสอนหรือพระพุทธภาษิตที่ท่านแสดงว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้และตามพระพุทธภาษิตที่แปลมาให้ฟังนี้ ก็ได้แสดงเหตุการณ์ถึงสรณะกันว่า คือความกลัวอันได้แก่ภัยต่างๆ ภัยนั้นหมายถึงสิ่งที่ทำให้กลัวด้วย หมายถึงตัวความกลัวด้วย ภัยต่างๆ นี้เองคุกคามหมู่คน คือคนกลัวภัยต่างๆ จึงได้พากันหาสรณะ และเมื่อเข้าใจว่าสิ่งอันใดเป็นสรณะได้ก็พากันถึงสิ่งอันนั้นเป็นสรณะ เพื่อระงับภัยคือความกลัว พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเอาไว้ว่า ถ้าไปถือบรรดาภูเขาป่าสวนต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลาย เป็นต้น เป็นสรณะกันแล้วก็มิใช่สรณะที่อุดม มิใช่สรณะที่เกษม ไม่ทำให้พ้นทุกข์ได้ แต่ถ้าหากว่าได้ถึงพระพุทธ พระธรรม

พระสงฆ์เป็นสรณะ และเห็นอริยสัจทั้งสี่ด้วยปัญญาอันชอบแล้ว นี่แหละเป็นสรณะที่เกษมที่อุดม และทำให้พ้นทุกข์ได้

อนึ่ง ในอีกพระสูตรหนึ่งได้แสดงถึงว่า ความทำสติระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แม้ตามบทที่สวดกันว่า *อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ* แม้ตามบทที่สวดกันว่า *สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม* แม้ตามบทที่สวดกันว่า *สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ* เป็นต้น ระลึกถึงพระพุทธ ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ สติที่ระลึกถึงดั่งนี้เรียกว่า พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ เมื่อระลึกถึงด้วยสติดั่งนี้ย่อมสามารถระงับภัยหรือระงับความกลัวต่อภัยต่างๆ ได้เหมือนอย่างเทพยดาที่เข้าสงครามรบกับอสูรเกิดความกลัวขึ้น ท้าวสักกะเทวราชก็แนะนำให้ดูยอดธงของท้าวสักกะเทวราชเองและของเทพผู้ใหญ่ทั้งหลาย ก็จะระงับความกลัวได้ตามตัวอย่างที่ท่านแสดงไว้นี้ก็เทียบเหมือนอย่างทหารออกสงครามก็ย่อมจะมีธงประจำหมู่ประจำกองก็ให้ดูยอดธงสำหรับเป็นเครื่องระงับความกลัวข้าศึกศัตรู แต่ว่าความดูหรือระลึกถึงสิ่งอื่นนั้น ก็ระงับความกลัวได้บ้างไม่ได้บ้าง เพราะว่าบุคคลและสิ่งเหล่านั้นยังมีราคะ มีโทสะ มีโมหะ ยังมีความหวาดสะดุ้ง ยังจะต้องหนีแต่ว่าพระตถาคตพุทธเจ้านั้นปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ไม่มีความสะดุ้งกลัวไม่หนี

ฉะนั้น ความระลึกถึงพระตถาคตพุทธเจ้า กับทั้งระลึกถึงพระธรรมและพระสงฆ์ จึงระงับความกลัวได้ดั่งนี้ ตามที่แสดงมานี้เป็นวิธีปฏิบัติในพุทธศาสนาเกี่ยวแก่พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ และเกี่ยวแก่สรณะที่เป็นไปในด้านระงับความกลัวในภัยต่างๆ ในบัดนี้จึงนิยมการสร้างพระพุทธรูปเล็กๆ และนำติดตนไปในที่ต่างๆ สำหรับเป็นเครื่องระงับภัยคือความกลัวในเมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ก็จะทำให้ความหวาดกลัวภัยหายไปได้ ก็เป็นธรรมเนียมที่เนื่องกันมาดั่งนี้ และก็ได้ประโยชน์การบำรุงจิตใจให้ไม่หวาดกลัว ให้กล้าหาญและให้มีขวัญดี

อีกประการหนึ่ง สรณะนั้นเป็นเครื่องดึงใจให้ออกจากกระแสของกิเลสตัณหามาสู่กระแสของธรรม สรณะในความหมายนี้ก็เป็นข้อสำคัญสำหรับผู้ต้องการถึงสรณะอันแท้จริง ซึ่งเป็นธรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา จึงควรทำความเข้าใจ ในการถึงสรณะประการนี้อีกด้วยและเป็นประการที่สำคัญ การถึงสรณะนั้นก็ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ในเบื้องต้นจึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจหรือรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ก่อนจึงจะถึงท่านได้ ถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจท่าน ก็ไม่รู้ว่าจะถึงท่านอย่างไร และถึงทำไม

การทำความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นั้นก็โดยวิธีเรียนให้รู้จักพุทธประวัติ ให้รู้จักเรื่องของ พระธรรม ให้รู้จักพระสงฆ์ นี้เป็นวิธีทำความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ทั่วไป แต่ก็ควรรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ โดยวิธีรู้จักพระคุณคือ รู้จักพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ แม้โดยย่อดังที่ได้แสดงไว้ใน นวโกวาทที่ศึกษากันอยู่บทสวดที่เราสวดกันอยู่ว่า *อิติปิ โส ภควา* เป็นต้น ก็เป็นบทแสดงพระพุทธคุณ *สฺวากฺขาโต* ก็เป็นบทแสดงพระธรรมคุณ *สุปฏิปนฺโน* ก็เป็นบทแสดงพระสังฆคุณ เพราะฉะนั้น เมื่อว่าโดยพระคุณแล้ว ท่านผู้ใดก็ตามประกอบ ด้วยพระคุณที่เป็นพระพุทธคุณดังที่สวดนั้นก็เป็นพระพุทธเจ้า สิ่งอันใดก็ตามที่ประกอบด้วยคุณดังที่ได้แสดงไว้ในพระธรรมคุณ ก็เป็นพระธรรม หมู่ใดก็ตามที่ประกอบด้วยพระคุณดังที่แสดงไว้ในพระสังฆคุณก็เป็นพระสงฆ์ นี้สรุปเข้ามาโดยพระคุณ ทำให้รู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ใกล้เข้ามา และเป็นปัจจุบัน

ฉะนั้น ก็ให้ทำความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยพระคุณแม้โดยย่อ เมื่อเป็นดั่งนี้แล้วก็พอจะสรุปได้ว่า ล้วนแต่เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ ล้วนเป็นสิ่งที่นำให้พ้นทุกข์ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่นำไปสู่ภูมิธรรมที่สูงขึ้นไป ที่ดีขึ้นไป ยิ่งๆ ขึ้นไปทั้งนั้น สรุปเข้ามาดั่งนี้คือเป็นของดี เป็นของประเสริฐทั้งนั้น ทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ให้ทำความรู้จักสรุปเข้ามา ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อทำความรู้จักแล้วแม้โดย

ย่อนี้ การถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ก็ง่ายเข้าสะดวกเข้า เพราะเป็นการถึงท่านผู้บริสุทธิ์ ถึงสิ่งที่บริสุทธิ์ ถึงหมู่ที่บริสุทธิ์ที่ดี ที่ประเสริฐ เป็นสรณะคือที่พึ่งของจิตใจจริง และเป็นเครื่อง ดึงใจให้ออกจากกระแสโลกที่ชั่วมาสู่กระแสธรรมที่ดี

ฉะนั้น การถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จงอย่าถึงแต่วาจาที่เปล่งออกมาว่า *พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ* แต่ให้ถึงด้วยใจ ให้ถึงในฐานะที่รู้จักว่าเป็น ของดีเป็นของประเสริฐ ดึงใจเข้ามาสู่ความบริสุทธิ์ความดี ความประเสริฐ ให้จิตใจออกจากสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ ดั่งนี้แหละคือการถึงสรณะอันควรฝึกให้จิตใจมีเป็นประจำในเวลาที่จิตใจ ประสบเรื่องอะไรต่างๆ ที่ชวนให้โลภบ้างโกรธบ้างหลงบ้าง เพราะจิตใจมีสิ่งเหล่านั้นดึงไป เพราะฉะนั้น ต้องมาปฏิบัติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ให้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ดึงกลับเข้ามาสู่ความประเสริฐสู่ความดี ทั้งหลาย จิตใจดังนี้แหละจึงเรียกว่าเป็นจิตใจที่มีสรณะ

ตน เป็นที่พึ่งของตน

ที่พึ่งอันสำคัญที่จะต้องรู้จักคือตนเองดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสเอาไว้ว่า *"อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* -ตนเป็นที่พึ่งของตน" เพราะฉะนั้น ในขั้นนี้จึงได้ที่พึ่งเป็น ๔ คือ พระพุทธเป็นสรณะคือที่พึ่ง พระธรรมเป็นสรณะคือที่พึ่ง พระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่ง และตนเองเป็นนาถะคือที่พึ่งของตน จึงได้ที่พึ่ง ๔ อย่าง

ตนเองที่เป็นนาถะคือที่พึ่งของตนนั้น จะพึงเห็นได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญ แม้ว่าจะมีที่พึ่งอื่นๆ แต่ตนเองก็ต้องเป็นที่พึ่งของตนเองด้วย คือว่าตนเองจะต้องรับที่พึ่งอื่นๆ นั้นเข้ามาให้เป็นที่พึ่งของตนเอง เมื่อเป็นดั่งนี้ ความเป็นที่พึ่งนั้นๆ จึงจะสำเร็จประโยชน์ ดังจะพึงเห็นได้ว่า บรรดาที่พึ่งภายนอกทั้งหลาย เช่น มารดาบิดา ครูบาอาจารย์ ซึ่งท่านเป็นที่พึ่งของบรรดาบุตรธิดา ศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย แต่ว่าบุตร

ธิดาและศิษยานุศิษย์ทั้งหลายนั้น ก็จะต้องมีตนเองเป็นที่พึ่งของตนเองด้วย ดังเช่นมารดาบิดาหาอาหารมาให้บุตรธิดารับประทาน ท่านก็สามารถเพียงว่า นำอาหารเข้ามาให้หรือว่าเตรียมอาหารไว้ให้พร้อมแล้วก็เรียกบุตรธิดารับประทาน และอย่างมากที่สุดท่านก็ป้อนเข้าปากให้ ท่านช่วยได้เท่านี้ แต่ว่าบุตรธิดานั้นจะต้องรับอาหารนั้นด้วยตนเอง แม้ถึงขนาดว่าท่านป้อนเข้าปากให้บุตรธิดาก็จะต้องอ้าปากรับแล้วก็เคี้ยวอาหารกลืนอาหารลงไป แล้วก็จะต้องมีระบบการย่อยอาหารในร่างกายที่เป็นอนามัยไม่มีโรค สามารถย่อยอาหารไปเลี้ยงร่างกายได้ เหล่านี้ก็ต้องพึ่งตนเองทั้งนั้น ถ้าบุตรธิดาไม่อ้าปากรับ หรือแม้ว่าอ้าปากรับแต่ไม่เคี้ยว หรือว่าเคี้ยวแล้วไม่กลืน หรือว่ากลืนแล้วแต่ระบบย่อยใช้ไม่ได้ เป็นโรคอย่างใดอย่างหนึ่ง เหล่านี้มารดาบิดาก็ช่วยอะไรไม่ได้

เพราะฉะนั้น ในส่วนสำคัญนั้น ตนเองจึงต้องช่วยตนเอง เป็นที่พึ่งตนเองดังกล่าว แม้ครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน ท่านเป็นที่พึ่งด้วยประสาทศิลปวิทยาให้ ท่านก็ได้แค่พูดสั่งสอน เขียนสั่งสอน แต่ว่าบรรดาศิษย์นั้นจะต้องตั้งใจฟัง รับเอาคำสอนเข้าไปพิจารณาให้เข้าใจ แล้วก็จดจำเอาไว้ เหล่านี้ เป็นต้นจึงจะได้วิชา ถ้าหากว่าศิษย์ไม่ตั้งใจฟัง หนีไปเที่ยวก็ดี นั่งหลับก็ดี คือไม่รับดั่งนี้ จะมีครูบาอาจารย์วิเศษเท่าใด ก็ไม่สำเร็จได้ ศิษย์เองต้องพึ่งตนเองในด้านตั้งใจฟัง รับเอาเข้าไปพิจารณาให้เข้าใจแล้วจดจำเอาไว้ เหล่านี้เป็นต้น จึงจะสำเร็จเป็นวิชาความรู้ขึ้นมา

พระพุทธเจ้าเองได้ทรงเป็นพระบรมครู ท่านก็ได้ทรงเป็นผู้บอกคือผู้สั่งสอน แต่ว่าสาวกคือศิษย์ทั้งหลายก็ต้องตั้งใจฟัง แล้วก็รับเอาคำสั่งสอนของพระองค์ไปปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจของตน จึงจะเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา เป็นวิมุตติขึ้นมา ต้องพึ่งตนเอง ให้เป็นปริยัติธรรมขึ้นที่ตนเอง แล้วก็พึ่งตนเองในการปฏิบัติ ต้องตั้งใจปฏิบัติ จึงจะได้รับผลของการปฏิบัติ ก็ตนเองนั่นแหละได้รับ เพราะฉะนั้น *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* จึงสำคัญมาก แม้จะมีสรณะภายนอกสมบูรณ์ แต่ถ้าหากว่าตนเองไม่รับดั่งนี้แล้ว บรรดาที่พึ่งทั้งหลายก็มาเป็นที่พึ่งให้ไม่

ได้ ครูบาอาจารย์ก็เป็นที่พึ่งให้ไม่ได้เพราะไม่รับ ดั่งนี้แล้วจะทำอย่างไร ก็ต้องกลายเป็นอนาถาไม่มีที่พึ่ง ถึงจะมีที่พึ่งภายนอกทั้งหลายแวดล้อมอยู่โดยรอบ มีพ่อแม่ที่ดีร่ำรวยมีเมตตากรุณา มีทรัพย์สินมหาศาล ลูกก็ไม่เอาถ่าน ไม่รับสิ่งที่ดีเข้ามาก็ใช้ไม่ได้ เป็นอนาถา มีครูบาอาจารย์ที่ดี ก็เหมือนกัน นักเรียนไม่เอาเรื่องไม่เอาถ่านก็ใช้ไม่ได้อีกเหมือนกัน เป็นอนาถา เข้ามาถึงสำนักที่ดี ได้เข้าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ไม่เอาเรื่อง ไม่เอาถ่าน ไม่รับโอวาทก็ใช้ไม่ได้อีกเหมือนกัน กลายเป็นอนาถาผู้ไม่มีที่พึ่ง ดั่งนี้แหละ เป็นสิ่งที่ผู้ต้องการความเจริญทั้งหลายจะต้องสำนึกอย่างยิ่งว่า ตนเองเป็นที่พึ่งของตนเองในการที่จะรับเอาสิ่งที่ดีทั้งหลายเข้ามา และเมื่อรับเอาสิ่งทั้งหลายเข้ามานี่แหละ ก็เรียกว่าตนเองเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้น ตนเองก็เป็นที่พึ่งของตนเองได้ แต่ว่าตนเองจะต้องรับเข้ามา

ในการที่จะรับเข้ามาดังกล่าวข้างต้น สรณะนั่นแหละ เป็นข้อสำคัญมาก คือตัวสติ ตัวปัญญานี้แหละที่จะให้นึกถึงให้รู้ นึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ รู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แม้ตามที่รู้จักกันว่า ท่านเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ เป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ประเสริฐ เอาเพียงเท่านี้ก็ใช้ได้ เป็นตัวสติปัญญาที่นึกถึงที่รู้จักแล้วก็เข้าหาท่าน คือเข้าทางที่ดีที่ถูกที่ชอบ ตัวสติปัญญานี้แหละคือสรณะที่จะดึงใจให้พ้นจากอำนาจของกิเลสมารที่มีอยู่แรงมากในทุกๆ คน เช่นตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากต่างๆ แต่ว่าสรณะดังกล่าวมานี้จะต้องมีกำลังแรงกว่าจึงจะดึงได้ ถ้าหากว่ากำลังน้อยกว่ากำลังของตัณหาแล้วดึงไม่อยู่ ตัณหาจะดึงเอาตัวไป แต่ว่าต้องเข้าใจว่าตนเองนี่แหละเป็นสำคัญ เมื่อตนเองยอมต่อตัณหาแล้วก็ไปตามตัณหาตามกิเลส ถ้าตนเองไม่ยอมก็จะไม่ไปตามตัณหากิเลส แต่ว่าการที่ตนเองจะไม่ยอมนั้นตนเองจะต้องมีสติเป็นกำลัง มีปัญญาเป็นกำลังที่จะต้องระลึกจะต้องนึก และจะต้องทำความรู้ที่เป็นตัวปัญญาให้มั่นคงด้วย

อันปัญญาคือความรู้นี้ทุกคนย่อมมีเป็นภาคพื้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วและนอกจากนี้ยังมีปัญญาที่ได้จากการฟังคำสั่งสอนต่างๆ แม้จะไม่เป็นปัญญาของตน

โดยตรง แต่ก็ยังระลึกได้ยังจับได้ เพราะฉะนั้น จะทำอะไรทุกๆ อย่างย่อมจะมีความรู้สองอย่างดึงกันอยู่โดยมาก เช่นว่าจะทำดีก็มักจะมีความรู้สึกทางหนึ่งมาดึงไม่ให้ทำ หรือว่าจะทำชั่วก็มักจะมีความรู้สึกอีกทางหนึ่งมาดึงไม่ให้ทำ ดังที่เรียกว่า ความรู้ในบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ซึ่งทุกคนมีความรู้ทั้งสองอย่างนี้อยู่ด้วยกันน้อยหรือมาก แม้แต่เด็กก็มีความรู้ เช่นว่าเด็กไปโรงเรียน วันหนึ่งจะหนีโรงเรียนไปดูหนัง เด็กก็รู้เหมือนกันว่าหนีโรงเรียนนี้ไม่ดี ไม่ถูกต้อง แต่ว่าการไปโรงเรียนเป็นการดีถูกต้อง เด็กก็รู้ไม่ใช่ว่าไม่รู้ แต่ในที่สุดเด็กก็หนีโรงเรียนเพราะความอยากดูหนังแรงกว่า คราวนี้เด็กที่อยากดูหนังแต่ก็ไม่ไป ไปโรงเรียนเพราะความรู้ว่าถูกต้องแรงกว่าก็ไม่ไปดูหนัง แปลว่าทุกคนย่อมมีความรู้ในสิ่งที่ตนจะทำ อยู่ด้วยกันทั้งในทางดี ทั้งในทางไม่ดี เครื่องดึงนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าเครื่องดึงดีก็เป็นอันว่าไม่ทำชั่ว ถ้าเครื่องดึงไม่ดีก็เป็นอันว่าทำชั่วไป ก็ทั้งที่รู้นี่แหละโดยมากเป็นอย่างนี้ แต่ที่ไม่รู้จริงๆ ก็มีเหมือนกัน แต่ว่าน่าจะน้อยกว่าและเป็นเหตุพิเศษ แต่ว่าสำหรับในความประพฤติทั่วๆ ไปนั้น เป็นสิ่งที่รู้อยู่โดยมาก แต่ว่ารู้แล้วก็ไม่ทำตามที่รู้ หรือตามควรแก่ความรู้ทั้งนี้ก็เพราะว่า เครื่องดึงอันนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญ สรณะจึงมาช่วยตรงนี้ที่จะต้องนึกถึง นึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์

ความนึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นี้ รวมความเข้ามาก็คือว่าระลึกถึงผู้บริสุทธิ์ ผู้ที่ดีระลึกถึงความดี ความบริสุทธิ์ ระลึกถึงหมู่ชนที่ดี ที่บริสุทธิ์จะระลึกถึงในแงใดแง่หนึ่งก็ได้ ไม่ต้องนึกถึงว่าพระพุทธเจ้าท่านเป็นอย่างนั้น พระธรรมเป็นอย่างนั้น พระสงฆ์เป็นอย่างนั้นก็ได้ แต่ระลึกถึงในด้านของความผิดชอบชั่วดีว่าการกระทำอย่างนี้ดี การกระทำอย่างนั้นไม่ดี การกระทำอย่างนี้ถูก การกระทำอย่างนี้ผิด ดั่งนี้ก็ได้ ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกัน เพราะเป็นสัจจะคือความจริงเป็นจริงที่ดีคือเป็นสัจจะและธรรมะประกอบกัน ไม่ใช่จริงที่ไม่ดี เพราะว่าความจริงนั้นมี ๒ อย่าง จริงที่ชั่วกับจริงที่ดี ความชั่วนั้นจะเป็นความชั่วก็ต้องเป็นความชั่วจริง ความดีนั้นจะเป็นความดีที่ถูกต้องก็ต้อง

เป็นความดีจริง เป็นจริงที่ดีหรือดีจริง ไม่ต้องการชั่วจริงหรือจริงชั่ว แต่ต้องการจริงดีหรือดีจริง ดั่งนี้ต้องมีธรรมะกับสัจจะ หรือสัจจะกับธรรมะประกอบกัน

ทุกคนมีสติที่จะระลึกได้สำนึกได้ ก็ให้ระลึกลงไปให้แจ้ง ชัดว่าที่จะทำจะพูดจะคิดนี้ดีไหมชั่วไหม ดีจริงไหม ชั่วจริงไหม ให้มั่นคง นึกเข้าให้มากๆ และเมื่อนึกเข้าให้มากจะเป็นปัญญาคือความรู้ขึ้นมาว่านี่ไม่ดี นี่ดี นั่นเป็นดีจริง นั่นคือ ชั่วจริง ดั่งนี้เป็นต้น นี้เป็นตัวสรณะ ธมฺมํ สรณํ ก็อันนี้แหละ ธรรมะเป็นสรณะก็อันนี้ รวมอยู่ที่นี่ สติปัญญาเป็นตัวสรณะ ใจไม่ให้ทำไปในสิ่งที่ชั่วแต่ให้ทำในสิ่งที่ดี และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้วก็แปลว่ามีธรรมะเป็นที่พึ่ง เมื่อมีธรรมะเป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ก็รวมอยู่ในธรรมะนี้แหละไม่ได้อยู่ที่ไหน เมื่อเป็นดั่งนี้แล้วก็จะเป็น *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* ตนเป็นที่พึ่งของตนเองได้เพราะมีธรรมะเป็นที่พึ่ง พึ่งธรรมะ มีสติสัมปชัญญะ มีปัญญานำตนไม่ให้ประพฤติไปในทางที่ผิด แต่ให้ประพฤติไปในทางที่ถูก ไม่ให้กิเลสมารดึงเอาตัวไป แต่ให้สรณะ *ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ* ดึงเอาตัวมาในสิ่งที่ดีที่ถูก นี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ต้องหมั่นอบรมอยู่เสมอให้เป็นสันดาน ให้เป็นนิสัย อุปนิสัย

นิสสัย อุปนิสสัย ส่อวาสนา

แท้จริงในโลกนี้ สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยเลวและดีต่างๆ กัน แม้ในคนเดียวกันก็มีอัธยาศัยหลายอย่าง เลวล้าง ดีบ้าง ในเบื้องต้นจึงควรทำความเข้าใจความหมายของคำว่าอัธยาศัย กับคำที่ใกล้เคียงกัน มีนิสสัย อุปนิสสัย เป็นต้นก่อน

คำว่า อัธยาศัย แปลจากคำว่า อธิมุตติ คืออธิมุตติในพระญาณนี้หมายถึงอัธยาศัย ตามศัพท์ อัธยาศัย คือภาวะที่อาศัยอยู่กับจิตใจ ดึงจิตใจให้เกิดความมุ่งหรือน้อมจิตใจไปให้เกิดเจตนากรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ถ้ามีอัธยาศัยประกอบด้วยโทสะพยาบาท ย่อมดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือน้อมจิตใจไปให้เกิดเจตนา

กรรมคือ มุ่งก่อทุกข์โทษให้แก่ผู้อื่น ถ้ามีอัธยาศัยประกอบด้วยเมตตากรุณา ย่อมดึงจิตใจให้มุ่งก่อเกื้อสุขประโยชน์แก่ผู้อื่น อัธยาศัยโดยย่อจึงมี ๒ คือ อัธยาศัยเลว กับอัธยาศัยดี. เหตุอุดหนุนให้เกิดอัธยาศัยคือ นิสสัย อุปนิสัย

นิสสัย คือที่เข้าอาศัยของจิตใจ ในฐานเป็นพื้นเพและเป็นเหตุอุปการะ มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วเหมือนอัธยาศัย เพราะจิตต้องเป็นนิสสิต คือผู้อาศัยอยู่ในนิสสัยคือที่อาศัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าอาศัยอยู่กับกิเลส เช่น อาศัยตัณหา อาศัยมานะ อาศัยทิฏฐิ เรียกว่า มีตัณหานิสสัย มานนิสสัย ทิฏฐินิสสัย, ถ้าอาศัยคุณธรรม คือ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา เรียกว่ามีสัทธานิสสัย หิรินิสสัย โอตตัปปนิสสัย วิริยนิสสัย ปัญญานิสสัย ฉะนั้นคนจะทำอะไร จึงสุดแต่นิสสัย ถ้านิสสัยเป็นส่วนชั่ว ก็ทำชั่ว นิสสัยเป็นส่วนดี ก็ทำดี แต่นิสสัยแสดงออกเป็นอัธยาศัย คือทำให้เกิดความมุ่งหรือน้อมไปของจิตใจก่อนแล้ว จึงเกิดเป็นเจตนากรรมทำชั่วหรือดีดังกล่าว

อุปนิสสัย คือที่อยู่พำนักอาศัยของจิตใจ มีอธิบาย ๒ อย่าง อย่างหนึ่งว่านิสสัยที่แรงกว่าปรกติ เรียกว่า อุปนิสสัย เทียบอย่างคำว่า บารมี และอุปบารมี, มีอีกอย่างว่า นิสสัยชนิดที่เป็นรอง เรียกว่า อุปนิสสัย เทียบอย่างคำว่า ราชาและอุปราชา, อุปนิสสัยในความหมายหลังนี้ หมายถึงนิสสัยที่อบรมเพิ่มเติมเข้ามาใหม่ เช่น อบรมสติปัญญาพิจารณาในการส้องเสพ ในการอดกลั้น ในการละเว้น ในการบรรเทาถอน เป็นต้น หรือ เช่นอบรมในบุญกุศล คือให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาทำสมาธิ และปัญญาให้เกิด เรียกว่า ทานูปนิสสัย สีลูปนิสสัย ภาวนูปนิสสัย

สันดาน แปลว่า สืบต่อ สืบต่อวงศ์สกุลมาและต่อไป เป็นสันดานทางกาย, กายในบัดนี้ ก็สืบต่อมาจากมารดาบิดา และต่อๆ ขึ้นไป อนุชนรุ่นต่อไปก็สืบต่อสายโลหิตกันสืบไป ตลอดเวลาที่สันดานไม่ขาด ส่วนสันดานทางจิตนั้น คืออัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัยสืบต่อกันไป ได้แก่ ผู้ใดมีอัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัยอย่างใด ผู้นั้นก็คงเป็นอย่างนั้นเรื่อยๆ ไป จนกว่าสันดานนั้นจะขาด, เช่น คนมีอัธยาศัย เป็นโจรผู้ร้าย ก็เป็นดั่งนั้นเรื่อยๆ ไป ดั่งเรียกว่ามีสันดานเป็นผู้ร้ายจนกว่าจะเปลี่ยนอัธยาศัย

นิสสัย อุปนิสสัยใหม่ สันดานเก่าก็ขาด เปลี่ยนสันดานใหม่ คือ มีอัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัยใหม่สืบต่อไป, สันดานจึงเนื่องอยู่กับอัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัย เป็นของที่อบรมให้เพิ่มเติมหรือให้เปลี่ยนแปลงได้.

การอบรมจนเป็นนิสสัย อุปนิสสัย จำต้องอบรมบ่อยๆ จนอยู่ตัว เหมือนอย่างกระดาษที่ม้วนจนอยู่ตัว จับคลี่ออก ปล่อยมือก็ม้วนกลับเข้าไปเอง. ความอยู่ตัวนี้ เรียกว่าวาสนา มีทั้งทางชั่วและทางดี เช่นเดียวกัน

การอบรมจนเป็นวาสนา เป็นนิสสัย อุปนิสสัย แสดงออกเป็นอัธยาศัย แล้วแสดงออกเป็นเจตนากรรมดังกล่าวมานี้ อาศัยเสวนาการส้องเสพบ่อยๆ เป็นสำคัญ ฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ในมงคลสูตรเป็นข้อต้นว่า “*อเสวนา จ พาลานํ* การไม่ส้องเสพคบหาคนพาล *ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา* การส้องเสพคบหาบัณฑิต” ดังนี้ ทั้งนี้ เพราะเมื่อมีเสวนาเช่นใด ก็ย่อมเป็นเช่นนั้น ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “*ยํ เว เสวติ ตาทิโส* คบคนใด ย่อมเป็นเช่นคนนั้น”

การที่จะเป็นเช่นคนที่ตนคบ หมายถึงการคบหากันจนเกิดความคุ้นเคยอยู่ตัว เกิดมีนิสสัยอุปนิสสัย และอัธยาศัยคล้ายคลึงเป็นอย่างเดียวกัน, เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่มีอัธยาศัยเช่นใด ก็ย่อมเสวนาคบหากันกับคนที่มีอัธยาศัยเช่นนั้น คนที่มีอัธยาศัยเลว ก็เข้าพวกคนเลว คนที่มีอัธยาศัยดี ก็เข้าพวกกับคนดี เช่น คนที่มีอัธยาศัยเป็นโจร เป็นขโมย เป็นนักเลง ย่อมเข้าพวกโจร ขโมย นักเลงด้วยกัน คนที่มีอัธยาศัยทำกุศลสาธารณสงเคราะห์ ย่อมเข้าพวกคนทำกุศลเช่นนั้นด้วยกัน ดังที่ตั้งเป็นสมาคม เป็นองค์การต่างๆ คนที่มีอัธยาศัยรักษาศีลฟังธรรม ย่อมเข้าพวกคนรักษาศีลฟังธรรมด้วยกัน ตลอดถึงคนที่มีอัธยาศัยในการบวชเรียน ก็เข้าพวกบวชเรียนด้วยกัน

อนึ่ง อัธยาศัยทำให้เกิดอำนาจหรือความสามารถที่จะทำได้เท่าอัธยาศัย เพราะอัธยาศัยอ่อนก็ดึงใจ น้อมใจได้อย่างอ่อน อัธยาศัยแรงก็ดึงใจน้อมใจได้อย่างแรง ดังที่พระอาจารย์แสดงว่า อัธยาศัยที่กว้างหรือไม่กว้าง ชื่อว่าอำนาจหรือความ

สามารถของทายกผู้ให้ เข้าใจได้ ตามอธิบายของท่านว่า มีอัธยาศัยในทานเท่าใด ก็มีอำนาจหรือสามารถจะให้ได้เท่านั้น ไม่อาจจะให้ทานเกินอัธยาศัยได้ แม้อัธยาศัยในทางอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน, อัธยาศัยทำให้เกิดอำนาจทางใจดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ฝืนได้ยาก ผู้ปกครอง เช่น บิดามารดา ย่อมอำนวยตามอัธยาศัยของบุตรธิดาที่เป็นไปในทางดี เช่นดังมารดาของบัณฑิตสามเณร อนุญาตให้สามเณรนั้นบรรพชา ด้วยคิดว่า จักไม่ทำลายอัธยาศัยของบุตร, มารดาบิดาทั่วๆ ไปก็เหมือนกัน ย่อมอำนวยตามอัธยาศัยของบุตรธิดาในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและการงานเป็นต้น, แต่ข้อสำคัญต้องสังเกตให้ทราบ เพราะอัธยาศัยหลายอย่างซ่อนเร้นอยู่ไม่แสดงออกมา ถ้าไม่ทราบ อำนวยให้เป็นไปผิดอัธยาศัย ก็จะไม่สำเร็จประโยชน์ ดังเช่นพระมหาปันถกบอกกัมมัฏฐานแก่พระจูฬปันถกผู้น้องชาย ไม่ต้องด้วยอัธยาศัยของพระจูฬปันถกจึงไม่สำเร็จประโยชน์, แต่พระบรมศาสดาให้ทรงทราบ ทรงบอกบทที่ถูกกับอัธยาศัยพระจูฬปันถกจึงปฏิบัติสำเร็จผล

อนึ่ง ผู้ที่รู้อาศัย ถ้ามุ่งร้ายก็อาจอาศัยอัธยาศัยของผู้นั้น หนุนให้ปฏิบัติผิดทางก็ได้, ดังเช่นอาจารย์ของอหิงสกมาณพ รู้ว่าอหิงสกมาณพมีอัธยาศัยรักการศึกษาอย่างยิ่ง จึงหลอกอหิสกมาณพให้ไปตัดนิ้วมนุษย์มาให้ได้ครบพันคน จึงจะประสาทความสำเร็จวิชาให้, อหิงสกมาณพจึงเป็นองคุลิมาลโจรไปด้วยด้วยอัธยาศัยที่รักจะได้วิชา มิใช่ด้วยอัธยาศัยในปาณาติบาต พระบรมศาสดาได้ทรงทราบอัธยาศัยที่แท้จริงนี้ จึงได้เสด็จไปโปรด ตรัสพระวาจาสะกิดใจแก่องคุลิมาลโจร ผู้วิ่งไล่ตามพระองค์ พลางร้องให้พระองค์หยุด พระองค์ตรัสว่า “พระองค์หยุดแล้ว องคุลิมาลต่างหากยังไม่หยุด” องคุลิมาลจึงได้คิด มองเห็นความจริงตามเหตุผล หยุดเป็นโจรฆ่าคนได้ทันที.

พระตถาคตเจ้า ทรงมีพระญาณทราบอัธยาศัยที่ต่างๆ กันของสัตว์ทั้งหลายในโลก และทรงทราบข้อที่สัตว์ทั้งหลายในโลกต่างเสวนาคบหากันตามอัธยาศัยกล่าวโดยย่อ เป็นฝ่ายชั่วพวก ๑ เป็นฝ่ายดีพวก ๑ และโดยปรกติทุกๆ สัตว์บุคคล

ย่อมมีอัธยาศัยประจำตน ชั่วบ้าง ดีบ้าง พระตถาคตเจ้าทรงแสดงพระธรรมอบรมสั่งสอนให้พอเหมาะแก่อัธยาศัยที่ต่างๆ กัน ของแต่ละคน และทรงวางหลักทั่วไปเกี่ยวแก่เสวนา คือการส้องเสพคบหา มิให้คบหาคนชั่ว ให้เสวนาคบหาแต่คนดี, หรือเมื่อกล่าวน้อมเข้ามาภายใน ก็มิให้เสวนาคบหาอธรรม คือความชั่วต่างๆ ให้เสวนาคบหาธรรม คือความดีต่างๆ. เมื่อมีธรรมเสวนาบ่อยๆ จนอยู่ตัวก็สร้างนิสสัย อุปนิสสัยและอัธยาศัยที่ดีมากขึ้น อัธยาศัยดีก็จะดึงใจให้มุ่งทำดี ปรากฏเป็นกุศลกรรมต่างๆ เมื่อกล่าวย้อนกลับ :

การที่ทำ (กรรม)	ส่อ อัธยาศัย
อัธยาศัย	ส่อ นิสสัย อุปนิสสัย
นิสสัย อุปนิสสัย	ส่อ วาสนา (การอบรมบ่อยๆ จนอยู่ตัว)
วาสนา	ส่อ เสวนา (การส้องคบหา)

วาสนา บารมี

คำว่า **บารมี** ที่แปลว่า อย่างยิ่ง หรือที่มีความหมายว่า เลิศ ประเสริฐ ก็หมายถึงธัมมะหรือภูมิชั้นของธัมมะที่เป็นคุณธรรม ที่เป็นความดีในจิตใจ ซึ่งได้สั่งสมเพิ่มเติมให้ยิ่งขึ้นๆ คือให้เป็นอย่างยิ่ง คือให้ยิ่งขึ้นอยู่เสมอ จนถึงบริบูรณ์เต็มที่ในที่สุด อย่างยิ่งก็คือว่าคุณธรรมที่สั่งสมอบรมให้เป็นอย่างยิ่ง คือยิ่งขึ้นๆ ดังกล่าว และที่หมายถึงว่าเลิศหรือประเสริฐ ก็โดยที่คุณธรรมที่เป็นอย่างยิ่งนั้นเป็นของเลิศ เป็นของประเสริฐ เป็นของดีที่สุด และที่แปลว่าให้ถึงฝั่งนั้น ก็หมายถึงคุณธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้ออกจากฝั่งนี้จนพ้นจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่งโน้น เป็นความหมายทางรูปธรรม หมายถึงฝั่ง ๒ ฝั่งที่มีมหาสมุทร มีห้วงน้ำลึก มีทะเลหลวงคั่นอยู่กลาง แล้วก็เปรียบสัตวโลกว่าเหมือนอย่างผู้ที่ข้ามจากฝั่งนี้คือโลก หรือว่าความทุกข์ หรือว่ากิเลส ซึ่ง

นับว่าเป็นฝั่งนี้ เพราะว่าที่ชื่อว่าโลกๆ นี้ ตามความหมายในทางธรรมก็หมายถึงว่าที่ที่เป็นทุกข์ มีกิเลส มีทุกข์ สัตวโลกอยู่ฝั่งนี้ก็ต้องประกอบด้วยกิเลส ประกอบด้วยความทุกข์ จะพ้นจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายถึง **โลกุตตระ** พ้นโลกคือ **นิพพาน** ก็ต้องอาศัยคุณธรรมที่ได้สั่งสมอบรมยิ่งขึ้นๆ ที่เป็นอย่างยิ่งนั้น เหมือนอย่างเป็นเรือสำหรับโดยสารข้ามไปจากฝั่งนี้ไปอยู่ฝั่งโน้น แล้วก็คุณธรรมที่เหมือนอย่างเรือ ที่ทำให้ข้ามฟากได้นั้น ก็คือบารมี ที่แปลว่าให้ถึงฝั่งโน้น ให้ถึงฝั่งก็หมายถึงคุณธรรมนั้นเอง

ก. บารมีมาจากกรรม

และบารมีนี้ก็มาจาก **กรรม** คือการงานที่บุคคลกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ประกอบด้วยเจตนาคือความจงใจ กรรมที่บุคคลกระทำนั้น กรรมดีก็มี กรรมชั่วก็มี กรรมดีก็ให้ผลดีกรรมชั่วก็ให้ผลชั่ว ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ในอภิณหปัจจเวกขณะ ที่เราทั้งหลายได้สวดกันอยู่ทุกเวลาเข้าว่า *กมฺมสฺสโกมฺหิ-* เรามีกรรมเป็นของๆ ตน *กมฺมทายาโท-* เป็นทายาทรับผลของกรรม *กมฺมโยนิ-* มีกรรมเป็นกำเนิด *กมฺมพนฺธุ-* มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ *กมฺมปฏิสรโณ-* มีกรรมเป็นที่อาศัย *ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ-* จักกระทำกรรมอันใดไว้ *กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา* ดีหรือชั่ว *ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ-* จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น ดังนี้

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *"เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ"* ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าบุคคลมีเจตนาคือความจงใจแล้ว จึงกระทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง" ดังนี้

ข. บารมีหมายถึงเก็บดี เก็บถูกไว้ในจิตใจ

เพราะฉะนั้น กรรมที่บุคคลกระทำนี้เอง ถ้าเป็นกรรมดีก็เป็นบุญกรรม กุศลกรรม ถ้าเป็นกรรมช่วก็เป็นบาปกรรมอกุศลกรรมสุจริตก็จัดเข้าในกรรม

ดี ทุจริตก็จัดเข้าในกรรมชั่ว กรรมที่ทุกคนได้กระทำนี้ ย่อมให้ผลในปัจจุบันก็มี ในภายหน้าก็มี ในเวลาที่ถัดไปจากภายหน้านั้นไปก็มี เหมือนอย่างว่าให้ผลในวันนี้ ให้ผลในวันพรุ่งนี้ ให้ผลในวันที่ถัดจากวันพรุ่งนี้ไป ให้ผลในภพนี้ ให้ผลในภพหน้า ให้ผลในภพที่ถัดไปจากภพหน้า กรรมย่อมให้ผลต่างๆ กันดั่งนี้ แต่ว่าเมื่อกรรมให้ผลแล้ว ก็เป็น **อโหสิกรรม** คือว่ากรรมที่ได้ให้ผลเสร็จไปแล้ว เพราะฉะนั้น กรรมซึ่งเป็นตัวเหตุ และผลของกรรมซึ่งเป็นตัวผล จึงมีเวลาที่เสร็จสิ้น แต่ว่าเมื่อทำกรรมดีไว้บ่อยๆ ก็ย่อมมีความคุ้นเคยอยู่ในความดี มีความดียังติดอยู่ ดังที่เรียกว่าเป็น**นิสสัย** เป็น**อุปนิสสัย** เป็น**วาสนา** ยังไม่หมดไป ความคุ้นเคยในทางดี ความดีที่ยังเหลืออยู่ติดอยู่ ไม่หมดสิ้นไปได้เหมือนอย่างกรรม นี่แหละเรียกว่าบารมี เป็นความคุ้นเคยในทางดี อันมาจากกรรมดีที่ประกอบกระทำ และความดีที่เหลือติดอยู่ เป็นความคุ้นเคยในทางดีดังกล่าวนี้ ก็เป็นสิ่งที่สั่งสมเพิ่มเติมขึ้นได้อยู่เสมอ คือยิ่งๆ ขึ้นไปอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น บารมีจะหมายถึงว่าเก็บดี หรือเก็บถูกไว้ก็ได้ เก็บดี เก็บถูกไวในจิตใจไม่หมดสิ้นไป

ค. อาสวะหมายถึงเก็บชั่ว เก็บผิดไว้ในจิตใจ

อีกอย่างหนึ่งที่ตรงกันข้ามกับบารมีก็คือ **อาสวะ** ที่แปลว่า ภาวะที่**ดองสันดาน** อันเป็นฝ่ายชั่ว แม้อาสวะนี้ก็มีลักษณะเก็บแต่ตรงกันข้ามกับบารมี คือเป็นความเก็บชั่วเก็บผิดเอาไว้ในจิตใจ และก็มาจากกรรมอีกเหมือนกันที่เป็นกรรมฝ่ายชั่ว เมื่อกระทำกรรมที่ชั่วที่ผิด เป็นอกุศลกรรมเป็นบาปกรรมเป็นทุจริตกรรม กรรมที่ชั่วนั้นก็ให้ผลชั่ว ในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในเวลาที่ถัดไปจากภายหน้านั้นบ้าง เหมือนดั่งที่ได้กล่าวแล้วในเรื่องของกรรมดีและเมื่อกรรมชั่วให้ผลแล้วก็เป็นอันว่าเป็นอโหสิกรรม คือว่าแล้วกันไป

เพราะฉะนั้น แม้กรรมชั่วอันเป็นส่วนเหตุและกรรมชั่วซึ่งเป็นส่วนผล จึงมีเวลาที่แล้วกันไป จบเสร็จสิ้นกันไป แต่ว่ากรรมชั่วที่กระทำนั้น ก็ทำให้เกิดความคุ้น

เคยในกรรมชั่วในความชั่ว เป็นความชั่วที่เก็บสั่งสมอยู่เช่นเดียวกัน เรียกว่า **อาสวะ** ที่แปลว่า **ดองสันดาน** หรือว่าหมักหมมอยู่ในสันดาน อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า **อนุสัย** แปลว่า **นอนเนื่อง นอนจมอยู่ในจิต** หรือว่าในจิตสันดาน คำว่า **สันดาน** นั้นหมายถึงภูมิพื้นของจิตใจที่มีขึ้นอยู่ และมีสืบเนื่องกันไป ในส่วนกรรมดีนั้นก็เพิ่มเติมบารมี เก็บดีเก็บถูก เป็นสันดานอยู่ในจิตใจที่เรียกว่าจิตสันดาน หรือว่า **ธรรมสันดาน** บารมีจึงเป็นสิ่งที่ประกอบอยู่ในจิตสันดาน เป็นจิตสันดานฝ่ายดี ส่วนอาสวะนั้นก็ก่อให้เกิดสันดานซึ่งเป็นฝ่ายชั่ว ติดต่อกันไปได้ เช่นเดียวกันก็เป็นจิตสันดานฝ่ายชั่วซึ่งประกอบด้วยอาสวะ แต่เมื่อพูดเป็นกลางๆ ว่าจิตสันดาน ความสืบต่อไปของจิต บารมีก็สั่งสมเพิ่มเติมอยู่ในจิตสันดานส่วนหนึ่ง อาสวะก็สั่งสมเพิ่มเติมอยู่ในจิตสันดานอีกส่วนหนึ่ง และบารมีนั้นก็มาจากกรรมดี อาสวะนั้นก็มาจากกรรมชั่ว

ง. นิสสัยและอัธยาศัย

และนอกจากนี้ยังมีคำที่เกี่ยวกับจิตใจดังกล่าวนี้อีก ๒-๓ คำ คือ นิสสัย อุปนิสสัย วาสนา คำว่านิสสัยนั้นแปลว่าที่อาศัย อุปนิสสัยนั้นก็แปลว่าสิ่งที่เข้ามาอาศัย หรือว่าที่ๆ อาศัยนั้นเองที่แรงขึ้น ส่วนวาสนานั้นแปลว่าความอยู่ตัว บุคคลที่ได้ประกอบกรรมดีอยู่บ่อยๆ กรรมดีนั้นก็เข้ามาเป็นบารมีอยู่ในจิตใจ บารมีบางอย่างมาจากศีล มาจากทาน เมื่อมาเป็นบารมีอยู่ในจิตใจ ก็ปรากฏออกมาแสดงออกมา เป็นนิสสัย ศีลนิสสัย ที่แปลว่า อาศัยศีลหรือมีศีลเป็นที่อาศัย จิตใจที่มีศีลเป็นที่อาศัย ก็ทำให้มีความเอนเอียงของใจ มีความพอใจชอบรักษาศีล บารมีที่มาจากทานก็ทำให้จิตใจประกอบด้วยทานนิสสัย คือมีทานเป็นที่อาศัยหรืออาศัยทาน ก็ทำให้มีจิตใจเอนเอียงชอบพอใจไปในทางทำทาน ชอบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจาน อาการที่เอนเอียงไปของใจดังกล่าวนี้เรียกว่า อัธยาศัย คนที่มีอัธยาศัยชอบรักษาศีล ก็เรียกว่ามีจิตที่เป็นสีลนิสสัย คนที่มีอัธยาศัยชอบให้ทาน ก็เรียกว่ามีจิตเป็นทานนิสสัย ดังกล่าว ก็คือมีนิสสัยอยู่ในทาน มีนิสสัยอยู่ในศีล ก็ทำให้มีอัธยาศัยชอบให้ทาน ชอบ

รักษาศีล ในทางตรงกันข้าม คนที่ประกอบกรรมชั่วอันทำให้บังเกิดเป็นอาสวะ อยู่ในจิตใจ ดองจิตสันดานเป็นฝ่ายชั่ว เก็บชั่วเก็บผิด ก็ทำให้มีนิสสัยไปในทางต่างๆ เช่น อาสวะที่มาจากฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ก็ทำให้มีนิสสัยร้ายเรียก **ปาณาติบาตนิสสัย** นิสสัยชอบฆ่าสัตว์ ถ้าเป็นอาสวะที่มาจากกรรมชั่วที่เกิดจากการลักทรัพย์ ก็เข้าไปดองสันดาน เป็นอาสวะที่ทำให้มีนิสสัยเป็น **อทินนาทานนิสสัย** นิสสัยที่ชอบลักทรัพย์ มีการลักทรัพย์เป็นนิสสัย ก็ทำให้มีอัธยาศัยที่ชอบไปในทางฆ่าสัตว์บ้าง ชอบไปในการลักทรัพย์บ้างเป็นต้น

ตามประเภทของความชั่วที่เข้าไปทำให้เกิดอาสวะ แล้วก็สร้างนิสสัยตามประเภทของความชั่วนั้นๆ เช่นเดียวกับในทางดีเมื่อประกอบกรรมที่ดีก็เข้าไปเป็นบารมี สร้างนิสสัยในทางดีต่างๆ ตามประเภทของความดีที่กระทำ เพราะฉะนั้น คนเราจึงปรากฏว่ามีนิสสัยดีบ้าง มีนิสสัยชั่วบ้าง และนิสสัย ดีนั้นก็มีต่างๆ กัน นิสสัยชั่วนั้นก็มีต่างๆ กัน และบางคนก็มีทั้ง ๒ อย่าง ดีบางอย่าง ชั่วบางอย่าง และโดยมากก็เป็นเช่นนั้น เพราะว่าบุคคลที่เป็นสามัญชนทุกคนนั้น ก็ได้ประกอบกรรมที่ดีกันมาบ้าง ที่ชั่วกันมาบ้าง ก็เข้าไปสร้างบารมีไว้บ้างสร้าง อาสวะไว้บ้างในจิตใจ เข้าไปเป็นสันดานอยู่ในจิตใจ เป็นสันดานทางดีก็เรียกว่า **ธรรมสันดาน** หรือจะเรียกว่า **บารมีสันดาน** ก็ได้ ถ้าเป็นทางชั่วก็เป็น **อาสวสันดาน** หรือเรียกว่า **อธรรมสันดาน** ก็ได้ ก็ทำให้ปรากฏเป็นนิสสัยที่ดีอย่างนั้นอย่างนี้บ้าง นิสสัยที่ชั่วอย่างนั้นอย่างนี้บ้าง แล้วก็ปรากฏเป็นอัธยาศัยคือความที่เอนเอียงไปของใจ ไปในทางดีอย่างนั้นๆ บ้าง ไปในทางชั่วอย่างนั้นๆ บ้าง ดังที่ปรากฏกันอยู่ใน ทุกๆ คน

จ. วาสนาแปลว่าความอยู่ตัว

และที่เรียกว่า **วาสนา** นั้น มักจะพูดกันในภาษาไทยว่ามีวาสนาบารมี หรือมีบารมีวาสนาดี มีวาสนาไม่ดี ถ้าไม่ดีละก็ไม่ใช้คำว่าบารมี ถ้าดีก็อาจจะใช้รวมกันว่าวาสนาบารมีดี ถ้าไม่ดีก็ไม่ใช้บารมีว่าวาสนาไม่ดี

คำว่า **วาสนา** นั้นแปลว่าความอยู่ตัว มีได้ทั้งทางกายทั้งทางใจ คืออาการทางกายที่ทำอะไรบ่อยๆ จนอยู่ตัวก็เป็นวาสนาทางกาย เช่นว่าเราหัดเขียนหนังสือด้วยมือขวา มือขวาเขียนหนังสือได้ แต่มือซ้ายนั้นไม่ได้หัดใช้เขียนหนังสือ เขียนไม่ได้ เราจะใช้มือซ้ายเขียนหนังสือ ใช้ไม่ได้เขียนไม่ได้ ไม่สะดวก ความเขียนหนังสือได้ของมือขวาจึงอยู่ตัว ดั่งนี้เรียกว่า เป็นวาสนาของมือขวา มือซ้ายไม่มีวาสนาในการเขียนหนังสือเพราะว่าไม่ได้หัดไม่ได้หัดเขียนบ่อยๆ จนเขียนได้ วานรเป็นสัตว์ที่มีลักษณะกระโดดโลดเต้น ไต่ไปตามต้นไม้ ก็เรียกว่าวานรนั้นมีวาสนาในการกระโดดโลดเต้นในการไต่เต้นไปตามต้นไม้ เป็นกิริยาทางกาย ส่วนทางจิตใจนั้นก็เช่นเดียวกัน จิตใจที่หัดปฏิบัติฝึกใจไปในทางใดจนอยู่ตัวในทางนั้น ก็แปลว่ามีวาสนาในทางนั้น แต่หมายถึงว่าต้องเป็น สิ่งที่ทำบ่อยๆ จนอยู่ตัว เช่นจิตใจที่ปฏิบัติศีลได้บ่อยๆ คือตั้งใจปฏิบัติอยู่บ่อยๆ จน ศีลนั้นถึงใจ เป็นปกติของใจ ใจไม่มีเดือดร้อนในการที่จะต้องมีศีล ศีลตั้งอยู่ในจิตใจเป็นปกติ แปลว่าอยู่ตัว ก็แปลว่ามีวาสนาในศีล ทำสมาธิได้บ่อยๆ อยากจะให้จิตสงบเมื่อไรก็ปฏิบัติได้สะดวก แปลว่าจิตอยู่ตัวในสมาธิได้ ก็แปลว่ามีวาสนาในทาง สมาธิ นี่เป็นตัวอย่างของวาสนาทางจิตใจ

ฉ. วาสนามีได้ทั้งทางกายและใจ

ในการปฏิบัติความดีทุกอย่าง ก็ต้องเริ่มตั้งแต่การหัดทำที่ยังไม่สะดวกยังไม่คล่อง ก็ยังไม่มีวาสนาคือยังไม่อยู่ตัว จนถึงเมื่อสะดวกเมื่อคล่อง และการทำความดีนั้นๆ ยังไม่ขัดข้องก็มีวาสนาในการทำความดีนั้นๆ ทำชั่วก็เหมือนกันต้องหัด ต้องทำจะเป็นการฆ่าก็ตาม การลักก็ตาม ต้องมีการหัดมีการต้องทำบ่อยๆ โกหกก็เหมือนกัน ต้องหัดโกหกบ่อยๆ มีความถนัดในทางที่จะโกหกคน สุราก็เหมือนกัน ต้องมีการหัดดื่มมาตั้งแต่ต้น ทุกคนทีแรกก็ดื่มสุราไม่เป็น เมื่อหัดไปๆ แล้วก็ดื่มได้ และเมื่อเกิดติดสุราขึ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าอยู่ตัวทีเดียว ต้องดื่มสุราอยู่เสมอ นี่ก็เป็นวาสนาในทางดื่มสุรา เหล่านี้เป็นวาสนาที่ไม่ดี

ส่วนที่พูดกันในภาษาไทยว่ามีวาสนาไม่มีวาสนานั้น ก็อาจจะหมายความว่ามุ่งถึงในทางดี คือว่าไม่ได้ทำความดีไว้อย่างเพียงพอ ไม่ได้ทำความดีไว้มากในอดีตปางก่อน มาในปัจจุบันจึงมีวาสนา คือหมายถึงว่ามีความเจริญต่างๆ น้อย เรียกว่าไม่มีวาสนาและเมือทำความดีต่างๆ ไว้มาก ในปัจจุบันก็มีความเจริญ ก็เรียกว่ามีวาสนาดี ก็ไปได้เหมือนกันแต่ยังไม่สมบูรณ์ ถ้าสมบูรณ์ก็เป็นได้ทั้ง ๒ ทางดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะวาสนานั้นมีได้ทั้งทางกายทั้งทางใจ

ท่านแสดงว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงละได้ทั้งกิเลสทั้งวาสนา แต่พระอรหันตสาวกนั้นละกิเลสได้แต่ละวาสนาไม่ได้ ท่านยกตัวอย่างเช่นว่าท่านพระสารีบุตรซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ละกิเลสได้ แต่ว่าละวาสนาทางกายไม่ได้ เช่นว่าเมื่อท่านเดินไปที่ไหน พบหลุมพบบ่อ ท่านมักจะชอบกระโดดข้าม ก็มีแสดงว่าในอดีตชาติ ท่านเคยเป็นวานร ท่านมีลักษณะชอบกระโดดโลดเต้น มาในปัจจุบันวาสนาที่เคยกระโดดนั้นก็ยังติดมา หรือว่าพระเถระบางองค์ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ละกิเลสได้แล้วแต่ว่าปากร้าย เป็นคนที่ชอบพูดจาใช้คำร้ายๆ แรงๆ อย่างคนที่ชอบพูดในภาษาชาวบ้านเรียกไอ้เรียกอีอะไรต่างๆ แม้ว่าท่านสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว วาสนาที่มีวาจาร้ายดังที่กล่าวนั้นก็ยังไม่หมด เรียกว่ายังติดมาอยู่ แต่ใจไม่ได้ร้าย ไปตามที่พูด นี่เป็นวาสนาที่เคยทำมาบ่อยๆ มันอยู่ตัวก็เลยละยาก นี่เป็นเรื่องของทางกาย แต่ว่ากิเลสทางจิตใจนั้นละได้หมด นี่คือวาสนา

พื้นฐานของจิตใจมาจากการส้องเสพ

นิสสัย อุปนิสสัย วาสนา บารมี อาสวะ ก็มีความหมายถึงภาวะที่เป็นพื้นฐานของจิตใจ อันเนื่องมาจากกรรมดีกรรมชั่วที่ตนกระทำนั้นเอง เมื่อทำกรรมดีก็เหลือเป็นบารมีเก็บสะสมไว้ เมื่อทำกรรมชั่วก็เหลือเป็นอาสวะเก็บสะสมไว้ บารมีก็เก็บดีเก็บถูก อาสวะก็เก็บชั่วเก็บผิด ที่ไม่หมดสิ้นเพิ่มเติมขึ้นอยู่เสมอ และก็ทำให้

มาปรากฏเป็นนิสสัย อุปนิสสัยต่างๆ เป็นอัธยาศัยต่างๆ ดีบ้างชั่วบาง และทั้งดีทั้งชั่วนั้น สิ่งที่ได้ประกอบกระทำบ่อยๆ จนอยู่ตัวก็เรียกว่าเป็นวาสนาที่ละยาก ถ้าไม่อยู่ตัวแล้วละง่ายกว่า ถ้าอยู่ตัวละยาก ความที่เป็นวาสนาคืออยู่ตัวนั้นก็เกิดจากทำบ่อยๆ

เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปเข้าแล้ว เหตุเบื้องต้นของทั้งหมดนี้จึงอยู่ที่เสวนา คือการส้องเสพ การที่กระทำอะไรทางกาย ทางวาจา ทางใจเรียกว่าการเสวนาคือการส้องเสพทั้งนั้น ทำกรรมดีก็ส้องเสพกรรมดี ทำกรรมชั่วก็ส้องเสพกรรมชั่ว เพราะฉะนั้น เสวนา คือการส้องเสพนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้เป็นมงคลคาถาที่ ๑ ข้อที่ ๑ และที่ ๒ ทีเดียวว่า *อเสวนา จ พาลานํ* -ไม่ส้องเสพคนพาล ทั้งหลาย *ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา*- ส้องเสพบัณฑิตคือคนดีทั้งหลาย เพราะว่าคนพาลคือคนชั่วคนเขลา คำว่า พาละ นั้นแปลว่า เขลา ไม่ฉลาด หมายถึงคนชั่ว เพราะการที่คนทำชั่วนั้น ก็เพราะว่ามีความเขลาความไม่ฉลาดจึงทำ เพราะฉะนั้น คนพาลจึงแปลว่าคนชั่ว ตามศัพท์แปลว่าคนเขลา ถ้าแปลรวมกันก็คือว่าคนเขลาคนโง่ คนชั่ว และก็หมายถึงตนเองด้วยผู้อื่นด้วย ตนเองเมื่อเป็นคนเขลาไม่ฉลาดเป็นคนทำชั่วก็ชื่อว่าพาล คนอื่นก็เหมือนกัน บ้าเป็นคนที่ทำชั่วไม่ฉลาดก็เป็นคนพาล ไม่ส้องเสพคนพาลก็คือ ไม่ส้องเสพคนอื่นที่เป็นคนชั่วคนไม่ฉลาด ทั้งไม่ส้องเสพตนเองที่เป็นคนชั่ว คนไม่ฉลาด คือต้องปฏิบัติละความชั่ว ความไม่ฉลาดในตัวเองออกไป บัณฑิตนั้นก็หมายถึงคนดีมีปัญญา คือคนที่ดีด้วย คนที่ฉลาดด้วย คนดีมีปัญญาตนเองเมื่อเป็นคนดีมีปัญญาก็เป็นบัณฑิต คนอื่นที่เป็นคนดีมีปัญญาก็เป็นบัณฑิตให้ส้องเสพคนอื่นที่เป็นคนดีมีปัญญา และส้องเสพตนเองที่เป็นคนดีมีปัญญา คือต้องสร้างตนเองให้เป็นคนดีมีปัญญาขึ้นมาด้วย และก็ส้องเสพท่านที่เป็นคนดีมีปัญญาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อส้องเสพคนที่ดีก็ทำให้ทำกรรมดี ทำให้เจริญบารมี สร้างนิสสัยอุปนิสสัยวาสนาในทางดี เมื่อส้องเสพคนชั่วคือคนพาล ก็ทำให้ทำกรรมชั่ว เพิ่มเติมอาสวะ สร้างนิสสัย อุปนิสสัย อัธยาศัย ตลอดจนถึงวาสนาในทางชั่ว

บรรณานุกรม

๑. ทศบารมี ทศพิธราชธรรม. ชวนพิมพ์, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๒.

๒. ทสพลญาณ ธรรมเทศนา. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๐๘.

๓. ธรรมะประดับใจ. เพชรสยามการพิมพ์, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๒๕.

๔. แนวปฏิบัติทางจิต. การพิมพ์พระนคร, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๒๐.

๕. สิ่งที่พึงเข้าใจให้ถูกต้อง. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๕.

๖. หลักพระพุทธศาสนา. โรงพิมพ์สุรวัฒน์, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๔๙.